

IZLAGANJA

Ksenija Rukavina Kovačević

PROGRAMSKE SMJERNICE SPOLNOG ODGOJA U ŠKOLI: IZMEĐU NAMETNUTOG I OČEKIVANOG

Ksenija Rukavina Kovačević, prof.
Katehetski ured Riječke nadbiskupije

Izvorni znanstveni rad

UDK: 371.214.2[176+37.015.2+613.88][354.32]

[37.014.5/.52][373.3/.5][.000.282]

(497.5) (091) (049.2/.3)

Primljeno: 1. travnja 2014.

Činjenica je da ni jedan nacionalni obrazovni program dosad nije pobudio toliko agresije i totalitarističkog nadmetanja među različitim interesnim skupinama koliko aktualni program zdravstvenog/spolnog odgoja u školi. Autorica članka vrlo detaljno analizira program zdravstvenog odgoja u školi prije i poslije odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske, iznoseći njegovo pravo lice i naličje. Aktualni program spolnog odgoja postavlja u širi kontekst postojećih programa zdravstvenog/spolnog odgoja od strane udruge „Glas roditelja za djecu“ i Foruma za slobodu odgoja te se kritički osvrće na ono što oni programski nude. Uzimajući u obzir nepremostive razlike između onoga što aktualni program vrijednosno i svjetonazorski nudi i onoga što predstavlja znanstveni, kulturološki, religijski i etički konsenzus hrvatskoga društva, autorica postavlja temeljno pitanje: postoji li mogućnost „odgojnog“ kompromisa između nametnutog i očekivanog, kad već ne postoji mogućnost programskog izbora? Autorica pokušava pronaći neki srednji put u iznalaženju pedagoškog rješenja donoseći određene programske smjernice koje bi se mogle primijeniti u aktualnom programu spolnog odgoja u osnovnoj i srednjoj školi. No ipak naglašava da bi najbolje pedagoško rješenje bilo uvođenje izbornog programa.

Ključne riječi: zdravstveni/spolni odgoj, Teen STAR program, MEMO AIDS, programske smjernice, kurikulum, nastavni plan i program.

* * *

Uvod

Posljednjih nekoliko desetljeća u europskim nacionalnim obrazovnim politikama, pa tako i u hrvatskom, nerijetko se spominju termini: „društvo koje uči“, „društvo znanja“, „cjeloživotno učenje“. Ti su koncepti nastajali sedamdesetih godina prošlog stoljeća u radnim tijelima UNESCO-a kao „odgovor na svjetsku krizu obrazovanja koja je šezdesetih godina potresla svijet“.¹ Mnoge su tadašnje ekonomski nerazvijene zemlje, u nadi da će novom obrazovnom politikom brže izaći iz gospodarske krize, povećale svoja ulaganja u obrazovanje, ali su ubrzo doživjele razočaranje jer obrazovni ishodi nisu odgovarali očekivanome. Naime, povećavali su se rashodi u državnom proračunu (produljenjem obveznog obrazovanja,² uvođenjem novih nastavnih programa³ itd.), ali do unapređenja glavnih dimenzija nacionalnog razvoja u svrhu poboljšanja kvalitete života ipak nije došlo ili je ono bilo jedva zamjetno. Razloga je za to više. S obzirom na to da odgoj i obrazovanje podrazumijeva skup različitih vrsta znanja i vještina što se stječu obrazovanjem, ali i skup vrijednosti, stavova i navika što se stječu odgojem,⁴ kako bi se ostvario društveni cilj obrazovanja (kognitivne, čuvstvene i voljne promjene koje doprinose razvoju osobe, ali i razvoju društva), moraju se nužno ostvariti oni unutarnji ciljevi (psihološki, odgojni). Oni se prije svega odnose na mijenjanje ili konzervaciju postojećih vrijednosti, stavova i navika u društvu (proces od statusa quo prema statusu idealis).⁵ Hoće li odgoj više biti usmjeren na promjenu ili održavanje postoje-

1 Nikola PASTUOVIĆ, Kako do društva koje uči, u: *Odgojne znanosti*, 8(2006.) 2, 421.

2 Hrvatska ima tradicionalni osmogodišnji sustav obveznog osnovnog obrazovanja kakav više nema ni jedna zemlja članica Europske unije. UNESCO predlaže šestogodišnje primarno obrazovanje i trogodišnje niže sekundarno obrazovanje, što zajedno tvori obvezno osnovno obrazovanje (International Standard Classification of Education – ISCED, 1997.).

3 Prema riječima ministra Ž. Jovanovića prilikom predavljanja Nastavnog plana i programa zdravstvenog odgoja u školi, mladi bi ovakvim programom trebali do 2020. godine „biti zdraviji i imati veće mogućnosti usvajanja životnih sposobnosti i mogućnosti donošenja zdravoga izbora te biti osposobljeni preuzimati društveno i ekonomski uspješne uloge u zajednici.“ Više u: AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, Predstavljen Nastavni plan i program Zdravstvenog odgoja za osnovne i srednje škole, objavljeno na: <http://www.azoo.hr>, 28. 8. 2013. Isto nalazimo i u uvodnoj riječi ministra Jovanovića u svim priručnicima za zdravstveni odgoj.

4 O različitim definicijama odgoja više vidi u: Bruno ČURKO, Filozofija odgoja s osvrtom na neke teme filozofije odgoja Pavla Vuk-Pavlovića, u: *Metodički ogledi*, 11(2004.)1, 79-94.

5 O smislu odgoja i mogućnostima istraživanja smisla odgoja više vidi u: Mile SILOV, Odgoj i teorija smisla, u: *Odgojne znanosti*, 9(2007.)1, 75-89.

ćeg u društvu uvelike ovisi o potrebama i interesima onih koji imaju prevlast nad kontrolom procesa odgoja i koji ciljeve odgoja mogu, ako žele, upotrijebiti i u manipulativne svrhe (odgoj u službi zadovoljenja potreba odgojitelja, a ne odgajanika).⁶ Promjene usmjerene prema dobrobiti odgajanika i društva određuju smisao odgoja, no to ne znači prihvaćanje i involviranje svake promjene u već postojeće stanje. I tu nastaju problemi.⁷

Takav se problem pojavio i u našem društvu uvođenjem eksperimentalnih programa građanskog i zdravstvenog odgoja u školski sustav.⁸ Za kreatore programa riječ je o prenošenju stručnih, znanstveno utemeljenih i vrijednosno neutralnih informacija o aktivnom građanstvu i zdravlju, koje bi trebale tranzicijskoj Hrvatskoj omogućiti ovladavanje novim kompetencijama za uspješno i kvalitativno snalaženje u kompetitivnom društvu brzih promjena, a sve s ciljem poboljšanja kvalitete života hrvatskih građana, napose djece i mladih kao budućih nositelja zdravijeg i prosperitetnijeg društva.

Za potrebe ovog rada pokušat ćemo analizirati realne mogućnosti ostvarenja navedenog cilja kroz prizmu eksperimentalnog programa zdravstvenog/spolnog odgoja u školi te dati konstruktivne smjernice za njegovo ostvarenje, pronalazeći neki srednji put, ako je to ikako moguće, između postojećeg programa i onog realno prihvatljivog i očekivanog u duhu kršćanske antropologije i znanstvenog konsenzusa.

6 Više vidi u: Nikola PASTUOVIĆ, Kako do društva koje uči, 426.

7 Odgojna djelatnost ne služi nekoj zamišljenoj budućnosti već budućnosti koja u jednom trenutku prestaje i prelazi u sadašnjost, osvještuje se u vrednoti i ostvaruje se. Odgoj svoje rezultate ostvaruje samo u budućnosti, a budućnost nije neko vrijeme koje neupitno dolazi nego vrijeme u kojemu se stvaralaštvom ozbiljuju određene životne vrijednosti. Više u: Bruno ČURKO, Filozofija odgoja s osvrtom na neke teme filozofije odgoja Pavla Vuk-Pavlovića.

8 O problematici eksperimentalnih programa Građanskog odgoja i obrazovanja i Zdravstvenog odgoja u školi više vidi u: Ksenija RUKAVINA KOVAČEVIĆ, Građanski odgoj i obrazovanje: potreba ili uvjet?, u: *Riječki teološki časopis*, 1(2013.)41, 101-136; ISTA, Druga strana IV. modula zdravstvenog odgoja u školi, u: *Riječki teološki časopis*, 1(2013.)41, 57-100.

1. Program Zdravstvenog odgoja u školi – izmjene i dopune „u starom ruhu“

1.1. Četvrti modul Kurikul(um)a zdravstvenog odgoja prije donošenja Odluke Ustavnog suda RH u školskoj 2012./2013. godini

Već je čitavoj hrvatskoj stručnoj i općoj javnosti poznato da je Odlukom ministra znanosti obrazovanja i sporta RH Željka Jovanovića od 27. rujna 2012.⁹ u osnovne i srednje škole uveden eksperimentalni program zdravstvenog odgoja. Zdravstveni je odgoj zamišljen kao međupredmetna tema koja će biti integrirana u nastavne programe određenih predmeta, sate razrednika, školske projekte i druge školske aktivnosti. S obzirom na određene ideološke sadržaje koji su što prije trebali ući u školski sustav kao nešto civilizacijski novo,¹⁰ što će otvoriti vrata zdravijoj budućnosti ovoga društva, resorno je ministarstvo s Agencijom za odgoj i obrazovanje naprosto zaobišlo zakonsku proceduru uvođenja programa¹¹ i naredilo njegovu obvezno provođenje iako je školska godina već naveliko započela. Od ovog se presedana u povijesti hrvatskoga školstva nije odustalo ni kada je stručna, a potom i opća javnost pročitala sadržaj i ishode učenja za IV. modul (u javnosti preinačen u tzv. spolni odgoj).

9 Odluka o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe Kurikuluma zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama od 27. rujna 2012. godine (klasa: 602-01/12-01/00431; urbroj: 533-21-12-0003).

10 Vidi izjavu predsjednice Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje o kurikulumu zdravstvenog odgoja nakon Odluke Ustavnog suda RH koja je objavljena u: Kristina TURČIN – Karmela DEVČIĆ, Sve o spolnom odgoju. Uključite se u raspravu o zdravstvenom odgoju. Roditelji, šaljte svoja mišljenja i pitanja!, u: *Jutarnji list*, 24. 5. 2013. (objavljeno na: <http://www.jutarnji.hr>). Nacionalno vijeće (imenuje ga Hrvatski sabor kao važno strateško tijelo čija je zadaća, između ostalog, praćenje razvoja nacionalnih kurikulumata) nije bilo konzultirano u fazi pripreme i izrade kurikulumata zdravstvenog odgoja.

11 Kurikul(um) je izrađen i objavljen 28. rujna 2012., mjesec dana nakon što je uveden i nakon što su sve škole donijele plan i program rada za navedenu školsku godinu. Izostala je objava Odluke o uvođenju i praćenju i vrednovanju provedbe zdravstvenog odgoja u službenom glasilu RH – Narodnim novinama. Kurikul(um) je izravno iz ruku autora ušao u škole bez ocjene neutralnog stručnog tima i javne rasprave. Nisu bili izrađeni udžbenici, priručnici, niti su nastavnici bili prethodno stručno educirani za provođenje ovog programa. Programski sadržaji po modulima, napose za modul spolne/rodne ravnopravnosti i odgovornog spolnog ponašanja, bili su popraćeni literaturom za učitelje i nastavnike po izboru nekolicine autora programa bez ikakve ozbiljne, stručne i neovisne recenzije niti je Vijećima roditelja dana mogućnost izjašnjavanja. Prekršeni su mnogobrojni nacionalni i međunarodni zakonski i pravni akti. Za navedeni modul više vidi u: Ksenija RUKAVINA KOVAČEVIĆ, Druga strana IV. modula zdravstvenog odgoja u školi.

Civilizacijski doseg toga modula temeljio se na sljedećim uporišnim točkama:

1. na hiperseksualizaciji djece već u ranoj školskoj dobi, uvođeći ih u svijet seksualnih anomalija odraslih nad djecom pod krinkom zaštite od mogućih potencijalnih seksualnih nasilnika u obitelji i široj zajednici (Underwear Rule);¹²

2. na hiperseksualizaciji djece u fazi intenzivnog fizičkog razvoja (pubertet), nudeći im mogućnost eksperimentiranja sa spolnošću po načelu ‘sve što ti je ugodno, to je i korisno, a ono što vidiš u pornografiji nije dobro, ali ponekad može biti korisno’, i to sve pod krinkom zaštite od negativnih uzora i vršnjačkih pritisaka te neželjenih spolnih ponašanja;¹³

3. na hiperseksualizaciji mladih, potičući ih na preispitivanje vlastitog spolnog identiteta i nudeći im informacije o mogućnosti spolne/rodne transformacije uz obilje pouzdanih kontracepcijskih sredstava kao odgovor na njihovu potrebu za slobodom i ljubavlju, i to ponovno pod krinkom stjecanja vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje i prošireno (nadopunjeno) znanje o seksualnim manjinama i ljudskim pravima;¹⁴

4. na slici čovjeka koji će se u svojoj ‘muškoj ili ženskoj koži’ svojom muškom ili ženskom fizionomijom i genetskim predispozi-

12 U 3. r. OŠ tema „Odgovornost i poštovanje prema vlastitom tijelu (tjelesni dodiri)” s ishodom – iskazati što je prihvatljiv, a što neprihvatljiv dodir.

13 U 5. r. OŠ tema „Vlastito tijelo u promjenama” s ishodom – objasniti masturbaciju kao sastavni dio ljudske spolnosti; u 6. r. OŠ teme „Emocije u vršnjačkim odnosima” i „Uloga medija u vršnjačkim odnosima” s ishodom (između ostalih) – raspraviti na koji način pornografija prikazuje ljudsku seksualnost te muške i ženske seksualne odnose; u 7. r. OŠ tema „Prihvatanje različitosti u seksualnosti” s ishodom – dati primjer i diskutirati o rizičnim spolnim ponašanjima; u 8. r. OŠ tema „Odgovorno spolno ponašanje” s ishodom (između ostalih) – obrazložiti zašto spolnu zrelost treba pratiti odgovorno spolno ponašanje; istaknuti značenje spolnog odnosa uz zaštitna sredstva.

14 U 1. r. SŠ tema „Medijski prikaz seksualnosti” s ishodom – analizirati prikaz seksualnosti u pornografiji; raspraviti kako pornografija utječe na adolescente (dijelovi preporučene literature za nastavnike o temi pornografije neprihvatljivi su čak i s kaznenopravnog aspekta); u 1. i 2. r. SŠ teme „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje” I. i II. s ishodom – obrazložiti važnost dogovora o odgovornom seksualnom ponašanju s partnerom; raspraviti moguće poteškoće pri dogovaranju o uporabi zaštite; u 3. r. SŠ tema „Seksualna prava i stereotipi” s ishodom – usporediti stereotipe i društvena očekivanja u kontekstu seksualnosti; analizirati odredbe Deklaracije o seksualnim pravima WHO-a (zapravo je riječ o neslužbenoj definiciji spolnih prava koja nije prihvaćena od WHO-a). Više vidi u: Nacrt spolnih prava predložen na sastanku Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), 2002., u: http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/defining_sexual_health.pdf.

cijama te društvenim ulogama osjećati nazadno, skućeno i homofobno ako ne bude išao ukorak s vremenom i sa svojom redizajniranom ideološkom slikom koja pretpostavlja mogućnost stjecanja raznovrsnog spolnog i rodnog partnerstva, a sve pod krinkom uklanjanja spolnih/rodnih stereotipa u društvu i stvaranja rodno egalitarnog društva;¹⁵

5. na slici bračne i obiteljske zajednice kao tradicijske institucije koja, unatoč svojoj povijesnoj ulozi osnovne ćelije društva i primarnog odgojitelja, nije više temeljna žila kucavica nego tek sitna i beznačajna kapilara u ideološkom nadbiću koje je sposobno biti reproducirano zahvaljujući specijaliziranim bankama i institutima za oplodnju ili surogat majkama. I zato u ovom kurikulumu jedva naziremo govor o temi braka i obitelji i to, gle čuda, u posljednjem godištu cjelokupnog programa kada ovakva spolna formacija već treba učiniti svoju odgojnu transformaciju;¹⁶

6. na znanstveno neutemeljenim, nepotpunim i psihopedagoški potpuno neprimjerenim informacijama¹⁷ koje su, navodno, vrijed-

15 U 4. r. OŠ tema „Rodna očekivanja među vršnjacima“ s ishodom – opisati razliku između roda i spola; prepoznati rodne/spolne stereotipe u razredu, obitelji i u medijima; u 7. r. OŠ tema „Prihvatiti različitosti u seksualnosti“ s ishodom – prepoznati sličnosti i razlike među ljudima kada je riječ o seksualnosti; raspraviti pojam seksualnih manjina i njihov položaj tijekom povijesti; prepoznati što je stigmatizacija i diskriminacija; u 3. r. SŠ (a djelomično i u 2. r. SŠ u temi „Spolno/rodno nasilje i nasilje u vezama“) u svim temama („Seksualna prava i stereotipi“, „Seksualno zdravlje i najčešći seksualni problemi mladih“, „Brak, roditeljstvo i obitelj“, „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina“) s ishodom (između ostalih) – usporediti stereotipe i društvena očekivanja; opisati kontroverze vezane uz istospolni brak; razlikovati pojmove transseksualnost i transrodnost; prepoznati različite oblike diskriminacije prema pripadnicima seksualnih manjina; izgraditi vrijednost prihvaćanja i tolerancije seksualnih različitosti.

16 Tema „Brak, roditeljstvo i obitelj“ s ishodom (između ostalih) – usporediti medicinska, religijska i feministička stajališta o prekidu trudnoće; opisati suvremene promjene vezane uz brak i obitelj.

17 1. Medicinski podatci i službeni stav struke o kontracepcijskim sredstvima i početku ljudskog života, cjepivu protiv spolno prenosivih infekcija (HPV virus), spolnoj orijentaciji, definiranju spolnog zdravlja potpuno su drugačiji od objavljenog u kurikulumu. 2. Informacije o spolnosti (razvoju, potrebama i odnosu) temeljene na postavkama nekoliko svjetskih kongresa seksologa i njihovih seksološko-socioloških istraživanja nemaju ozbiljnu znanstvenu potvrdu zbog znanstvene upitnosti seksologije kao takve i društveno neprihvatljivih, a kod nekih tzv. uglednih seksologa i kašnjenih oblika ponašanja (Alfred Kinsey, Theo Sandford, Gunter Schmidt, Vern Bullough, Erwin Haerberl). 3. Informacije o spolnom i rodnom identitetu i njihovoj razlici (spol – rod) nemaju nikakvo ozbiljno utemeljenje u području društvenih i humanističkih znanosti, a još manje u biomedicini jer se temelje na rodnoj (gender) ideologiji koja više nije prihvatljiva čak ni u Norveškoj s čijeg je instituta ova ideologija lansirana u europske zemlje (Rodni je institut 2011. godine prestao s radom). 4. Metodičko i vrijednosno oblikovanje nastavnog sadržaja utemeljeno je na iskustvenom vršnjačkom učenju i primjerima, učenikovoj slobodi samostalnog zaključivanja i donošenja stavova o temeljnim pitanjima ljudske spolnosti, etičkom i moralnom relativizmu bez jasnih od-

nosno ogoljene do srži kako bi, tako ogoljene i sakate, omogućile stjecanje vještina potrebnih za „uspješan razvoj djece i mladih da bi stasali u zdrave, zadovoljne, uspješne, samosvjesne i odgovorne osobe“.¹⁸

Iz tog je razloga u javnosti nastala opća konfuzija i polarizacija mišljenja između promotora programa (Ministarstva, Agencije za odgoj i obrazovanje, homoseksualnih i feminističkih udruga, nekih političkih stranaka) i onih kojima je taj isti program bio apsolutno neprihvatljiv i odgojno sablažnjiv (udruga GROZD, Katolička Crkva i ostale vjerske zajednice, većina roditelja učenika, mnogobrojne osobe iz područja školstva, znanosti, politike i medija). Kako uz svaki službeni kurikulum postoji i onaj prikriveni,¹⁹ u kojemu se kao u ogledalu puno jasnije vide prave namjere službenog kurikulumu, tako se i pravo lice ovog kurikulumu očitovalo u općedruštvenoj klimi koja je ukazivala na to da se ovdje ne radi o tranzicijskom problemu prilagodbe iz starog u novo ni o odnosu moći između konzervativnih i liberalnih društvenih snaga nego o ideološkoj koncepciji svijeta i čovjeka koja ima moć manipulacije koliko i moć potpuna uništenja.

I kako se u narodu voli reći (a nerijetko i činiti), ‘kada ne ide milom, onda ide silom’, kurikulum zdravstvenog odgoja našao se tijekom iste školske godine od njegova uvođenja na Ustavnom sudu Republike Hrvatske kao ustavnosudski predmet. Odluka Ustavnog

---

gojnih ciljeva i objektivnih kriterija. Udruga „Nastavnici organizirano“ ocijenili su ovaj kurikulum kao nešto što je sastavljeno potpuno paušalno, bez razmatranja stanja cjelokupnog obrazovnog sustava (vidi: HINA, Nakon odluke Ustavnog suda. Podijeljene reakcije na privremeno ukidanje zdravstvenoga odgoja, objavljeno na: <http://gong.hr/dobra-vladavina/vlada>).

18 MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA RH, *Kurikulum zdravstvenog odgoja*, 3.

19 Literatura ga označava kao kurikulum koji je suprotan ili različit od javnog (službenog) kurikulumu (Bašić, 2000.). Sadržaj prikrivenog kurikulumu može se točnije odrediti tek onda kada se prethodno utvrdi sadržaj javnog, službenog kurikulumu. Postojanje prikrivenog kurikulumu („hidden curriculum“) u znanstvenu literaturu uveli su autori Phillip W. Jackson 1968. godine i Benson Snyder 1971. godine. Neki su autori u razmatranju koncepta prikrivenog kurikulumu krenuli od definicije prema kojoj prikrivene ciljeve i sredstva za njihovo postizanje zovemo prikrivenim kurikulumom. Michael Apple (prema: Marsh, 1994.) u nekoliko različitih izvora također govori o skrivenom kurikulumu u znanju („visokostatusno i niskostatusno znanje“), u proizvodnji kulture te reprodukciji kadrova u školama. Više vidi u: Nikola PASTUOVIĆ, *Edukologija*, Znamen, Zagreb, 1999., 134; Slavica BAŠIĆ, Koncept prikrivenog kurikulumu, u: *Napredak*, 141(2000.)2, 170-180.

suda²⁰ o privremenom ukidanju kurikuluma – jer „proces pravnog uređivanja i implementacije programa zdravstvenog odgoja u osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj (...) nije u suglasnosti s temeljnim demokratskim načelima koja je država dužna poštovati i provoditi, a koja su zaštićena Ustavom, međunarodnim aktima i zakonima“²¹ – dočekana je očekivano podijeljena mišljenja.

Dok su jedni (GROZD, Vigilare, Reforma, Centar za obnovu kulture, Nastavnici organizirano, neke političke stranke desnog centra, HHO, vjerske zajednice u RH, mnogobrojni roditelji) u Odluci vidjeli pravnu i svjetonazorsku pobjedu apsolutnim sadržajnim odbacivanjem nametnutog programa, za druge (MZOS, AZOO, Glas razuma, Kontra, Iskorak, B.a.B.e., CESI, predstavnike političkih stranaka lijevice) ta je ista odluka predstavljala javni poraz najviše ustavnopravne institucije u zemlji, zbog pogodovanja nacionalnom konzervativizmu i desničarskim strujama u društvu. Zbog toga su upravo ovi drugi još snažnije prigrlili kurikulum i još žješće krenuli u planiranje strategije za njegovo ponovno vraćanje u škole. Prvi čovjek u državi, predsjednik Vlade RH, opisao je stanje problema nakon ustavne odluke riječima: „Odluke Ustavnog suda moramo poštivati. Ali ovdje je bit priče da jedna vrlo agresivna grupa ljudi provodi kulturni rat u Hrvatskoj. Mogu obećati da ćemo moji suradnici i ja učiniti sve da hrvatska djeca imaju zdravstveni i spolni odgoj na razini većine djece u Njemačkoj. (...) U toj civiliziranoj borbi neću odustajati.“²² A prvi čovjek u nacionalnom obrazovnom sustavu na izvanrednoj konferenciji povodom iste odluke vrlo je odrješito na-

20 Ustavni sud Republike Hrvatske, u sastavu predsjednice Jasne Omejec i sudaca: Mate Arlovića, Marka Babića, Snježane Bagić, Slavice Banić, Marija Jelušića, Davora Krapca, Ivana Matije, Antuna Palarića, Alde Radolovića, Duška Šarina i Miroslava Šeparovića, odlučujući o prijedlozima za pokretanje postupka za ocjenu suglasnosti Odluke o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe Kurikuluma zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama (klasa: 602-01/12-01/00431, urbroj: 533-21-12-0005 od 31. siječnja 2013. koja je stupila na snagu 21. veljače 2013.) s Ustavom Republike Hrvatske (NN 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10.) i zakonom donio je dana 22. svibnja 2013. odluku o prekidu provođenja Kurikuluma u školi do donošenja onoga koji će biti usklađen s ustavnim zahtjevima. Predlagatelji pokretanja postupka za ocjenu ustavnosti Kurikuluma bili su: Udruga GROZD, Miroslav Konta iz Zagreba, Hrvatska stranka prava 1861. iz Zagreba, Dario Čehić iz Poreča, Stojan Tokić iz Sesveta.

21 Odluka Ustavnog suda RH o Kurikulumu zdravstvenog odgoja od 22. svibnja 2013. – Zaključak.

22 DNEVNIK.HR, Milanović: Vrlo agresivna grupa ljudi provodi kulturni rat u Hrvatskoj!, u: <http://dnevnik.hr/vijesti> (22. 5. 2013.).

glasio: „Reći ću jasno i glasno, kurikulum nije ukinut! (...) Najbolji potez mene kao ministra je kurikulum zdravstvenog odgoja. Da je ijedna sadržajna činjenica u kurikulumu sporna, ja bih odmah dao ostavku. Ovako sam dobio samo jaču snagu i volju da izdržim sve ove silne napade.“²³ I opet je čitava priča o spornom programu i modulu vraćena na početak.

1.2. Četvrti modul „Odgoja i obrazovanja za zdravlje“²⁴ nakon Odluke Ustavnog suda RH u šk. 2013./2014. godini²⁵

Nakon formalno provedene internetske dvotjedne javne rasprave²⁶ i kada su, prema mišljenju resornog ministarstva, bili ispunjeni svi pedagoški, tehnički i proceduralni uvjeti, uslijedila je vrlo žurna dorada postojećeg kurikuluma (sada Nastavnog plana i programa), priručnika (tiskano je 30 000 primjeraka) i plana stručne edukacije. Tek kada je sve navedeno bilo izrađeno, sazvana je tiskovna konferencija za medije na kojoj su bili predstavljeni rezultati javne rasprave. Tada je ujedno bilo rečeno svima koji su očekivali, u duhu pedagoškog i demokratskog pluralizma, mogućnost izbora alternativnog programa da do toga nikako ne može doći. Prema riječima čelnog čovjeka hrvatskoga školstva, „ne postoji stručno oprav-

23 HINA, Nakon odluke Ustavnog suda. Podijeljene reakcije na privremeno ukidanje zdravstvenoga odgoja, u: <http://gong.hr/dobra-vladavina/vlada>. Prilikom predstavljanja Nastavnog plana i programa zdravstvenog odgoja od 28. 8. 2013. ministar Jovanović naglasio je kako bi upravo ovakav zdravstveni odgoj „mogao postati i hrvatski izvorni proizvod s obzirom da nam susjedne zemlje pokazuju veliki interes za naš model“ (TPORTAL/eZD, „Nitko ga neće zaustaviti“ Jovanović predstavio konačnu verziju zdravstvenog odgoja, u: <http://www.ezadar.hr/clanak/jovanovic-predstavio-konacnu-verziju-zdravstvenog-odgoja>).

24 Iz izjave ministra Željka Jovanovića nakon odluke Ustavnog suda RH da program zdravstvenog odgoja preimenuje u „Zdravlje“ (vidi: V. Š., Jovanović: Razmišljam o tome da zdravstveni odgoj jednostavno preimenujem u „zdravlje“, u: <http://www.index.hr/vijesti/clanak>, 25. 5. 2013.). Izraz „odgoj i obrazovanje za zdravlje“ nalazimo u uvodnom dijelu svih objavljenih priručnika za učitelje, nastavnike i stručne suradnike.

25 Pravni tim udruge GROZD i Retforma predali su 27. prosinca 2013. Ustavnom sudu RH novi prijedlog za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti aktualnog programa zdravstvenog odgoja.

26 Agencija za odgoj i obrazovanje objavila je 4. ožujka 2013. na svojim mrežnim stranicama mogućnost javne internetske rasprave. U raspravi su sudjelovale, prema izvještaju GONG-a, 254 odgojne ustanove. Ukupno je zaprimljeno, prema istom izvoru, 1967 primjedbi udruga i pojedinaca. No Ministarstvo nikada nije objavilo sva očitovanja sudionika u javnoj raspravi, a što je prema zakonskim odredbama bilo dužno učiniti.

dana osnova i potreba za dva ili više modela zdravstvenog odgoja jer je ovaj znanstveno utemeljen, realističan, održiv i učinkovit.²⁷

Naizgled bi se moglo reći da je ovaj revidirani program, za razliku od prethodnog, dorađeniji i manje represivan,²⁸ metodički dotjeraniji,²⁹ nešto manje odgojno vulgaran,³⁰ transparentniji,³¹ pomalo tolerantniji u obradi nekih medicinskih informacija o kojima vlada podijeljeno mišljenje i u samoj medicinskoj struci, kao i onih informacija koje otvaraju raspravu o različitim vrijednosnim perspektivama.³² Školski gledano, program bi mogao dobiti prolaznu ocjenu. No kako je ovdje ipak riječ o odgoju spolnosti, odgoju za spolnost, odnosno o odgoju kojemu je prvotna i temeljna svrha „potpun čovjek, ličnost razvijene svijesti i savjesti“,³³ onda prolazna

27 HINA, Jovanović predstavio usklađeni zdravstveni odgoj: Djeci ništa ne namećemo, samo dajemo informacije, u: *Novilist.hr*, objavljeno: <http://www.novilist.hr/layout/set/print/Vijesti/Hrvatska> (28. 9. 2013.).

28 Izrađeni su priručnici za učitelje, nastavnike i stručne suradnike u osnovnoj i srednjoj školi, predviđeni su evaluacijski listići za učenike za sve radionice; revidiran je popis literature za učitelje i nastavnike; planirani su programski sadržaji za rad s roditeljima na roditeljskim sastancima.

29 Mnogi radni listovi temelje se na iskustvenom učenju (primjeri potkrijepljeni situacijama iz života djece i mladih – „Emocije u vršnjačkim odnosima, II.“ 6. r., „Uloga medija u vršnjačkim odnosima, I. i II.“ 6. r.,). Tema pornografije prebačena je iz 6. r. u 1. r. srednje škole (iako se o pedofiliji i incestu govori u kontekstu uvodne aktivnosti u temi „Komunikacija o spolnosti“ – 7. r.). U obradi teme „Uloga medija u vršnjačkim odnosima, I.“ – 6. r., naglašava se cjelovitost svih dimenzija čovjekove spolnosti (i duhovne), a u radnom listu: „Više dimenzija spolnosti“ uneseni su, između ostalih, pojmovi: roditeljstvo, vrijednosti, vjera.

30 U komunikaciji o spolnosti (7. r.) u Informacijama za učitelje naglašava se da je na pitanja o spolnosti potrebno odgovarati „na način primjeren uzrastu, jednostavnim rječnikom i ne više nego što dijete traži“. U temi „Komunikacija u vezi“ (1. r. SŠ) naglasak je stavljen na uspostavljanje emocionalne intimnosti (ljubavi) u vezi.

31 U nastavnom planu i programu stoji zapisano da upravo vrijednosna otvorenost programa IV. modula treba potaknuti „aktivnu ulogu roditelja koji će sa svojom djecom razgovarati o obradenim sadržajima, unoseći svoju perspektivu i životno iskustvo“ (MZOS, *Nastavni plan i program zdravstvenog odgoja za osnovne i srednje škole*, 2013., 2). Naglašena je nezamjenjiva uloga roditelja u formiranju medijske pismenosti djece i u razvijanju kritičkog odnosa prema popularnim medijima (tema „Uloga i pritisak medija u pubertetu“ – 5. r., tema „Uloga medija u vršnjačkim odnosima, II.“ – 6. r. Po prvi put nalazimo istaknutu ulogu roditelja kao „primarnih edukatora“ i obitelji (obiteljskih vrijednosti) kao mjesta otkud treba započeti prvi razgovor o spolnosti (tema „Komunikacija o spolnosti“ – 7. r.).

32 Teme o kojima je u javnosti bilo dosta polemike, poput pitanja masturbacije (tema „Vlastito tijelo u promjenama“ – 5. r.) i uporabe kontracepcijskih sredstava u kontekstu govora o „odgovornom spolnom ponašanju“, prepuštene su liječnicima školske medicine (iako je pitanje masturbacije izravno istaknuto u temi „Komunikacija o spolnosti“ – 7. r. u Prilogu 1 i neizravno u temi „Odgaganje spolne aktivnosti i rizici (pre)ranih spolnih odnosa“ – 8. r., za čiju su obradu zaduženi razrednici na satu razrednog odjela).

33 Ante VUKASOVIĆ, *Odgoj za etičke vrijednosti u obitelji i školi*, u: *Obnovljeni život*, 46(1991.)1, 55.

ocjena donesena na temelju nekih brzopoteznih preinaka ne može biti dovoljna za doseganje pedagoškog ideala na kojemu se želi temeljiti ovaj program. Tim više ako mu je cilj „promicanje zdravlja, zdravih stilova života i usvajanja zdravih životnih navika.“³⁴ Razloga je zato više, a temeljni je taj što se novi program nije daleko odmaknuo od prethodnog ni sadržajno ni vrijednosno, a u konačnici, ni znanstveno.

Ovaj je odgoj za njegove tvorce „borba za čovjeka koji će znanjem i vještinama, vrijednostima i stavovima upravljati svojim zdravljem i tako se boriti za svoju osobnu slobodu“.³⁵ Pa kad se ovdje radi o svojevrsnoj „*borbi za čovjeka*“ kako bi on nadalje u svojoj osobnoj i društvenoj povijesti bio sposoban „*boriti se za*“ („najambiciozniji cilj ovog modula je odgoj budućih odgojitelja“),³⁶ neminovno se nameće pitanje: što ovaj odgoj programski i svjetonazorski nudi sadašnjim odgajanicima i na koji ih način očeličuje za daljnju odgojnu borbu? Odgovore ćemo pronaći u programskoj analizi aktualnog modela:

1. Govor o ljudskoj spolnosti i dalje započinje u 3. r. osnovne škole s izričito negativnog stajališta na temelju nekih izdvojenih primjera koji postaju pravilo (spolno nasilje nad djecom, što ulazi u domenu pedofilije, a o čemu većina djece te dobi još ništa ne zna osim one koja su, nažalost, doživjela takva i slična traumatična iskustva).³⁷ Ova je tema samo uvod za govor o različitim devijantnim oblicima seksualnog ponašanja koji se u kasnijim godištima programa prikazuju kao nešto što je načelno, ali ne i isključivo, društveno i moralno neprihvatljivo (npr. govor o pornografiji, različitim seksualnim afinitetima i sl.). Tako u ovom godištu u Informaciji za učitelje nalazimo sljedeći napatuk: „Učenici će objasniti koje su likove obojili i zašto. Može li se dogoditi da dodir koji su označili ugodnim ponekad iza-

34 MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA RH, *Nastavni plan i program zdravstvenog odgoja za osnovne i srednje škole*, 2.

35 *Isto*. U istim priručnicima u uvodnoj riječi o modulu Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje autor Aleksandar Štulhofer naglašava da se ovim modulom „nastoji učenicima ne samo dati informacije već ih potaknuti na oblikovanje stavova.“

36 *Isto*, 17.

37 Tema „Odgovornost i poštovanje prema vlastitom tijelu, II.“ – gledanje crtanog filma „Kiko i ruka“.

ziva osjećaj neugode? Što tada trebaju učiniti?³⁸ Ovakva i slična pitanja mogu kod devetogodišnjaka stvoriti misaonu i emocionalnu konfuziju te zaključak da s odraslima (počevši od članova najuže obitelji kao njihove primarne životne sredine) valja uvijek biti na oprezu i distanci.

2. Iako je govor o spolnom razvoju djece u ranoj fazi puberteta prema ovome modelu jednim dijelom prepušten liječnicima školske medicine (tema „Vlastito tijelo u promjenama“, 5. r.), pri čemu je u Nastavnom planu i programu izbačen toliko osporavani ishod učenja o masturbaciji kao sastavnom dijelu ljudske spolnosti, ništa se temeljno nije promijenilo. No taj se isti ishod kao “znanstveno utemeljena činjenica“ ipak našao u tekstu Priloga za učenike u 7. r.³⁹ Poimanje spolnosti još je uvijek svedeno na razinu usvajanja potrebnih vještina radi postizanja tjelesnih strasti i užitaka.⁴⁰ S pojmom pornografije učenici se i dalje susreću u 6. r.⁴¹ Zabrinjava činjenica da se u istoj temi, u kontekstu govora o dimenzijama ljudske spolnosti, kao moguće asocijacije navode pojmovi: homoseksualnost, incest, pedofilija.⁴² Od programskih preinaka uočeno je prebacivanje tema „Važnost samopoštovanja, asertivnosti i osobnog integriteta za odgovorno odlučivanje, I. i II.“ iz 8. u 7. r., dok je obrnuta relacija napravljena temom „Vršnjački pritisak, samopoštovanje i rizična ponašanja“. U 7. r. izostavljena je tema „Prihvatanje različitosti u seksualnosti“. Tema odgovornog spolnog ponašanja započinje upravo u 6. r., ali u kontekstu upoznavanja različitih kontracepcijskih sredstava kao jedinog pouzdanog preventivnog programa u sprečavanju spolno prenosivih infekcija (SPI), o čemu učenici u 8. r. dosta detaljno uče na nastavi biologije. Ni u jednoj temi iz područja spol-

38 MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj. Priručnik za učitelje i stručne suradnike u osnovnoj školi*, 2013., 137.

39 Tema „Komunikacija o spolnosti“ – Prilog 1, u: *Isto*, 202.

40 Tema „Emocije u vršnjačkim odnosima, I.“ (6.r.) u: *Isto*, 114-116.

41 U kontekstu govora o spolnim izborima u temi „Komunikacija o spolnosti“.

42 „Učitelji trebaju dopuniti učeničke odgovore ako se nisu sjetili više dimenzija ljudske spolnosti. Među asocijacijama mogu se pojaviti pojmovi kao: homoseksualnost, incest, pedofilija i sl. Dovoljno je da se pojmovi zabilježe i, prema zanimanju učenika, kratko obrazlože.“ Vidi u: MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj*, 200.

nog odgoja nije uočena toliko jaka korelacijska povezanost s nastavnim sadržajima ostalih predmeta kao u temi odgovornog spolnog ponašanja (I. i II. dio) i primjene kontracepcijskih sredstava.⁴³ No odgovorno spolno ponašanje poima se kao nešto različito od pojmova apstinencije i prerane spolne aktivnosti.⁴⁴

Kada se analiziraju gotovo sve teme koje su programski predviđene u ovom razdoblju, može se zaključiti da su gotovo sve, pod krinkom preventive, postavljene s izričito negativističkog stajališta i na temelju nekih izdvojenih primjera koji potom postaju pravilo u odnosu na temeljni cilj cjelokupnog programa. I dalje se legalističko-tehnicističkim pristupom, pod vidom osposobljavanja za stjecanje samopoštovanja, asertivnosti i osobnog integriteta za donošenje odluka, želi kod učenika baš u ovom razdoblju intenzivnog fizičkog razvoja i otkrivanja vlastitog identiteta izgraditi stav autokrata koji zna što čini sa svojim tijelom koje mu je, već time što je njegovo, podložno i poslušno. To je tim jasnije ako vidimo da u tim temama uopće nije predviđen pedagoški prostor za suradnju s roditeljima ili s nekim drugim odgojnim čimbenicima koji mogu i trebaju pomoći djetetu u rješavanju njegovih svakodnevnih životnih dvojbi i u donošenju ispravnih odluka. Taj je prostor prepušten samo vršnjačkoj skupini kao jedinom edukatoru, što uopće ne čudi jer je to osnovna stavka programa MEMOAIDS koji je u potpunosti integriran u program zdravstvenog/spolnog odgoja.

3. Nešto se bitno programski nije promijenilo ni u idućim godištimu.⁴⁵ Gledajući sadržajne preinake, moglo bi se reći da je ovaj

43 Prema nastavnom planu zdravstvenog odgoja u okviru sata razrednika, IV. modul korelira samo s predmetom prirode u 5. r. i biologije u 8. r., za razliku od drugih modula od kojih jedino prvi – Živjeti zdravo – korelira s različitim predmetima i školskim projektima u svim godištimu osnovne i srednje škole.

44 Tema „Odgadanje spolne aktivnosti i rizici (pre)ranih spolnih odnosa“, u: MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj*, 237.

45 Tema „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje, II.“ prebačena je iz 2. u 1. r. Tema „Emocije i komunikacija u vezi“ za 1. r. preimenovana je u „Komuniciranje u vezi“. U novom programu povećana je satnica za temu „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje“ (sveukupno 5 sati). Dvije teme za 3. r. iz prijašnjeg programa – „Seksualna prava i stereotipi“ i „Seksualno zdravlje i najčešći seksualni problemi mladih“ – u novom su programu povezane u jednu temu „Stereotipi o spolnosti, spolno zdravlje i spolna prava“, a povećan je fond sati za temu „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina“ (s 1 na 2 sata).

program potvrdio izrečene želje vladajućih nakon donošenja ustavne odluke da će još jačom snagom u hrvatski obrazovni sustav implementirati novouvezene ideološke informacije o tome što je spol, a što rod; što su ljudska, a što spolna prava; što je rizično, a što odgovorno spolno ponašanje; što je ugovorna, a što bračna zajednica. Sadržaji koji su u prijašnjem kurikulumu izazivali veliko zgražanje opće i stručne javnosti, poput teme pornografije, sada upravo zauzimaju puno veći pedagoški prostor. Tako se u temi „Medijski prikaz spolnosti“ u 1. r. u vrlo opsežnim *Informacijama za učitelje* navodi da je zadatak ove nastavne jedinice „pomoći učenicima da izgrade kritički stav prema pornografiji i porukama koje takav prikaz ljudske spolnosti promiče“. A kako bi izgradili takav stav, iznose im se „problematični“ (a ne negativni!) aspekti pornografije⁴⁶ i daju primjeri nekih filmova, videospotova i erotskih romana (naveden je roman „50 nijansi sive“,⁴⁷ valjda bi učenici trebali biti upoznati s tim romanom?!).

Vidimo da se i ovaj, kao i onaj prethodni, program temelji na izraženom etičkom i intelektualnom relativizmu kao efikasnom manipulativnom sredstvu u svrhu poigravanja prirodnom potrebom mladih za slobodom i za stvaranjem vlastitog integriteta, pa i onog spolnog. Ako ništa nije tako crno kako izgleda i ako se na istu stvar može gledati s različitih pozicija, onda je svakome sve dopušteno i svatko je sebi etička norma. To potvrđuju i sljedeće činjenice. Naime, povećanje nastavnih sati za temu razvijanja vještina za odgovorno spolno ponašanje u svrhu „informiranja i ispravljanja netočnih činjenica o spolno prenosivim infekcijama“⁴⁸ (dobivene na temelju smjernica projekta Foruma za slobodu odgoja MEMOAIDS) uka-

46 MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj školi*, Zagreb, 2013., 80-81. Kao u prethodnom, tako i u ovom programu spolnog odgoja ne daje se jasan zaključak je li pornografija isključivo štetna i negativna ili je ona, zbog svojih „problematičnih točaka“, samo društveno neprihvatljiva.

47 Erotski roman britanske spisateljice E. L. James popularno nazivan "pornografija za mame" dobitnik je jedne od najprestižnijih britanskih književnih nagrada Specsavers National Book Award. Riječ je o seksualnim avanturama studentice i njezina uspješnog i bogatog sadomazohističnog dečka.

48 Tema „Razvijanja vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje, III.“ u 2. r., u: *Isto*, 134-143. S obzirom na cilj teme – informiranje i ispravljanje netočnih činjenica o SPI – očigledno je da se najveća netočna činjenica odnosi na pojam apstinencije.

zuje na činjenicu da se ovdje ne radi o objektivnom informiranju o uzrocima i posljedicama SPI-a nego o formiranju mladih za prihvaćanje nekih novih farmaceutskih činjenica o tim istim uzrocima i posljedicama. Odgovornost takvog ponašanja, ako je zaključiti po završnom nastavnom satu ove teme (jer je za ovu temu predviđeno 5 nastavnih sati u srednjoj školi), temelji se primarno na primjeni kontracepcijskih sredstava i na prihvaćanju različitih spolnih afiniteta.⁴⁹

4. Informiranje i 'ispravljanje' netočnih činjenica osobito je vidljivo u antropološkim postavkama prema kojima se ljudi međusobno razlikuju s obzirom na ukupnost bioloških karakteristika (spol) te onih koje su određene društvenim pravilima i kulturnom tradicijom (rod). Ta svjetonazorska, ideološka dimenzija ovoga programa ostala je na istoj startnoj poziciji na kojoj je bila i pri kreiranju prvog obrasca programa, samo što je sada nadopunjena novim didaktičkim materijalima. Upravo ti materijali najbolje razotkrivaju pravo lice i svrhu čitavog programa. Evo jednog primjera iz knjige Lewisa Carrola „Alisa u zemlji čudesa“ čiji se isječak nalazi u uvodnoj aktivnosti o temi „Važnost samopoštovanja, asertivnosti i osobnog integriteta za odgovorno odlučivanje, I.“ u 7. r. OŠ: „Bože moj, Bože! Kako je danas sve čudno! A još jučer su stvari tekle kao obično! Da se možda nisam noću ja promijenila? Čekaj da promislim: jesam li bila ista kad sam se jutros ustala? Ako pravo razmislim, malo se sjećam da mi je bilo nekako drugačije. Ali ako nisam ista, sljedeće je pitanje: Tko sam, zaboga, onda?“⁵⁰ Na Alisino pitanje: tko sam?, ovaj program ne prestaje odgovarati: ono što želiš biti i za što se slobodno odlučiš! Vidimo da se i dalje ne radi o informiranju nego o formiranju nove (rodne) slike svijeta i čovjeka koja odgovara zahtjevima primarnih nalogodavaca.

Legalistički pristup u poimanju ove teme, koja se nastavlja u drugom dijelu iste teme, potvrđuje rečeno da je vrijednosna dimenzija, koja bi upravo u ovakvim i sličnim temama trebala biti prioritet, stjerana u kut pod pritiskom utjecaja prava seksualnih manjina

49 U obradi teme „Odgovorno spolno ponašanje, V.“ u kvizu znanja za učenike nalaze se termini: analni seks, oralni seks. Vidi u: *Isto*, 219.

50 MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj za učitelje i stručne suradnike u osnovnoj školi*, 189.

i razvijanja svijesti o primarnom ‘pravu na pravo’,⁵¹ bez ‘prava na’ odgovornost. Ove su teme zapravo dobar metodički uvod za kasnije prihvaćanje ideološke percepcije društva u kojemu heteroseksualna ‘homofobna’ većina, jer navodno tradicijski ima i uživa veća prava, ugrožava homoseksualnu i transrodnu manjinu na svim razinama njihova života i djelovanja.⁵² Osobna i kolektivna empatija, koju ovaj program promovira, prema posebno osjetljivim društvenim skupinama u koje, navodno, uz djecu, žene, starije osobe... ulaze i homoseksualci,⁵³ i dalje vrlo agresivno polazi od negativnih primjera izdvojenih slučajeva nasilja⁵⁴ koji postaju pravilo, a ne od vrijednosti osobe i njezina dostojanstva. Povećanje fonda sati za temu „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina“ s upornim ustrajanjem na proguravanju nepriznate definicije spolnog zdravlja i spolnih prava iz 2002., kao i definicije seksualnih manjina kao „osoba... koje istupaju iz *trenutno* društveno neprihvatljivih normi“,⁵⁵ dovoljno govori o tome što se ovim zdravstvenim/spolnim preodgojem (i starim i novim) želi postići na planu osobne i kolektivne svijesti.

5. U ovom ideološki zacrtanom programu koji se lijepo smjestio pod širokom paletom ‘duginih boja’, pojam braka i obitelji i dalje je ostao zacementiran u samo jednoj nastavnoj jedinici na kraju edukacije, i to ponovno pod vidom polarizacije moći između tradicijski stare, za današnje potrebe beživotne heteroseksualne tvorevine i snažnih, mladih i vitalnih homoseksualnih i transrodnih zajednica koje su iznjedrene iz novovjekovnih konstitucija donesenih od strane međunarodnih gay lobija.⁵⁶ Kada se ovomu još doda da se o toj

51 Poseban naglasak stavlja se na vježbanje „kako podržati sebe u zauzimanju za svoje pravo“. Više o navedenim temama vidi u: MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj školi*, 186-197.

52 Hrvatska je 2008. dala potporu Deklaraciji o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu Ujedinjenih naroda (tu je deklaraciju do sada potpisalo 66 država članica UN-a).

53 Prema Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1995. godine.

54 Za žrtve tzv. rodno nasilja ovaj program u temi „Spolno/rodno nasilje i nasilje u vezama, II.“ za 2. r. SŠ daje učenicima informaciju gdje potražiti stručnu pomoć i kontakt adrese: između ostalih, CESI i „Ženska soba“.

55 Tema „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina, I.“ u: MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj školi*, 239.

56 Nizozemska je prva u Europi legalizirala istospolni brak (2001.), a nakon nje: Norveška, Švedska, Belgija, Španjolska, Portugal, Francuska, Island. U desetak europskih zemalja uvedeno je tzv.

jednoj jedinoj temi govori s aspekta „brak *i/ili* roditeljstvo“,⁵⁷ onda je sasvim jasno o kakvom *i/ili* čijem odgoju se radi i koje *i/ili* čije se vrijednosti promoviraju unatoč javnom očitovanju o vrijednosno neutralnom i znanstveno utemeljenom programu.

Vidimo da se ovdje radi o sadržajno i vrijednosno istom programu kao i onome donesenom prije ustavne odluke. Njegove odgojne stope na putu preodgoja djece i mladeži pronalazimo još od 2003. godine kada se ovaj isti program, ali u pomalo blažem ideološkom tonalitету i pod radnim naslovom „Ljudska seksualnost i kvaliteta življenja“,⁵⁸ pokušao ušuljati u sustav s programskim neoliberalnim smjericama Foruma za slobodu odgoja (MEMOAIDS) i Inicijative stručnjaka na području seksologije i sociologije (pod vodstvom Aleksandra Štulhofera, Amira Hodžića i Nataše Bijelić). No na tom im je putu zasmetao program udruge Glas roditelja za djecu (GROZD), zbog čega su oba povučena s nacionalnog obrazovnog tržišta. Ovdje ćemo ukratko pokušati sažeti njihovu tadašnju (a velikim dijelom i sadašnju) programsku ponudu.

2. Alternativni programi zdravstvenog odgoja u hrvatskom školstvu – prednosti i nedostaci

2.1. Forum za slobodu odgoja – program „Mladi Educiraju Mlade O AIDS-u“ (MEMOAIDS)

Još je 2003. godine sukreator aktualnog programa Aleksandar Štulhofer u jednoj od svojih studija naglasio da sudjelovanje roditelja u izvođenju programa spolne edukacije u školi nema utjecaja na njihovu djelotvornost te da program trebaju provoditi probрани

---

registrirano partnerstvo.

57 Završna aktivnost u temi „Brak, roditeljstvo i obitelj“ nosi naslov: „Kada je pravo vrijeme za razmišljanje o braku *i/ili* roditeljstvu?“, u: MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I SPORTA – AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, *Zdravstveni odgoj za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj školi*, 230.

58 Program je pri prvoj analizi od strane MZOS-a i nacionalnog Povjerenstva za prosudbu svih programa o spolnom odgoju bio vraćen na doradu, a potom u drugom pokušaju prihvaćen, ali samo u dijelu koji se odnosi na MEMOAIDS. Program se temeljio na pet modula: 1. Ravnopravnost spolova/rodova, 2. Odgovoran i pozitivan odnos prema seksualnosti i emocionalnom vezivanju, 3. Tolerancija prema drukčijim seksualnim orijentacijama, 4. Prevencija seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja, 5. Seksualno i reproduktivno zdravlje, planiranje obitelji i odgovorno roditeljstvo.

motivirani nastavnici i/ili edukatori-vršnjaci koji su prošli specifičan trening.⁵⁹ Na tragu rečenog leži i parcijalni edukacijski program MEMOAIDS koji je od 2004. godine velikim dijelom ušao u srednje škole u Hrvatskoj (u šk. god. 2004./2005. sudjelovalo je ukupno 64 škole) kao međupredmetna tema (implementirana u programe nastave biologije, tjelesnog odgoja i sata razrednog odjela) na temelju sklopljenog ugovora između Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi RH i Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije (program UNICEF-a i Svjetske zdravstvene organizacije).⁶⁰ Isto je ministarstvo tada za provođenje toga programa dobilo oko tri milijuna dolara.⁶¹ Program se temelji na edukaciji srednjoškolskih nastavnika koji potom educiraju skupine učenika za daljnju edukaciju njihovih vršnjaka u školi (srednjoškolci u dobi od 15 do 18 godina). U izradu programa bile su uključene sljedeće institucije: Hrvatsko društvo za sveučilišnu medicinu Hrvatskog liječničkog zbora, Klinika za dječje bolesti Zagreb, Služba za reproduktivno zdravlje, Hrvatski Crveni križ, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Međunarodna organizacija za migracije i Klinika za infektivne bolesti dr. Frana Mihaljevića u Zagrebu. Osim zdravstvenih radnika, u programu su aktivno bili uključeni i članovi LGBT⁶² udruga: Kontra, Iskorak i LORI.

Program je isključivo parcijalno edukativan, a to znači da ne zahvaća sve dimenzije govora o spolnosti (zanemaruje cjelovitost

59 Više vidi u: Aleksandar ŠTULHOFER – Amir HODŽIĆ, Seksualna edukacija u školi: Što je s Hrvatskom?, u: *Napredak*, 144 (2003.) 1, 45-46. Zbog još uvijek postojećih nejasnoća u pogledu njihova učinka, autor navodi da su oni još uvijek razmjerno kontrovezna tema.

60 Vidi više: Ugovor između Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, malarije i tuberkuloze i Vlade RH, objavljen: http://www.theglobalfund.org/search/docs/2HRVH_83_171_full.doc.

61 Prema ugovoru između Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi RH i Globalnog fonda od 21. srpnja 2003. Hrvatska je preuzela obvezu da će u sklopu projekta „Unapređenje borbe protiv AIDS-a“ do kraja 2006. u svim srednjim školama u RH uvesti program MEMOAIDS. Globalni fond predvidio je i uključivanje vjerskih zajednica u mehanizam koji koordinira program na razini pojedine države (CCM – Country Coordinating Mechanism), no u Hrvatskoj do uključivanja vjerskih zajednica u Nacionalno povjerenstvo za suzbijanje HIV-a ipak nije došlo.

62 LGBT – akronim koji obuhvaća lezbijke, gej, biseksualne i transrodne osobe. No ponekad se navodi i LGBT+ (allies = podržavatelji; heteroseksualni pojedinci koji pružaju podršku LGBT osobama). Najutjecajniji međunarodni lanac uduga ILGA (International Lesbian and Gay Association) unio je u Europsku povelju o temeljnim pravima „zabranu diskriminacije temeljem spolne orijentacije.“ Toj je asocijaciji UN 1994. godine odbio dati status nevladine organizacije (NGO) jer su među udrugama koje okuplja bile i tri pedofilske skupine. U Njemačkoj su u ILGI sve do 1997. bile pedofilske skupine.

ljudske osobe) nego samo rizična spolna ponašanja s time da u rizične skupine ne uvrštava homoseksualnu populaciju. Uz rečeno, program tehnicističkim pristupom pokušava nametnuti informacije o odgovornom spolnom ponašanju na temelju isključive primjene kontracepcijskih sredstava, ističući njihovu apsolutnu zaštitu. Drugim riječima, program stavlja naglasak na tzv. zaštitno ponašanje koje uključuje pravilnu uporabu prezervativa.⁶³ Valja naglasiti i to da program MEMOAIDS nije 'domaći proizvod' nego internacionalna uvezenica preventivskih HIV/AIDS programa preinačena za domaće potrebe⁶⁴ (isto je i s Teen STAR programom). Ali u želji da se bude revolucionarniji od onih koji se u svijetu predstavljaju kao revolucionari u sprečavanju širenja SPI-a, i ova je hrvatska inačica MEMOAIDS programa dobila svoje 'specifičnosti'. Te se posebnosti vide u iznošenju 'objektivnih' (statističkih!) razloga za njegovo nužno uvođenje u škole,⁶⁵ kao i u njegovoj sadržajnoj dimenziji.⁶⁶

63 Hrvatska biskupska konferencija oštro je osudila primjenu ovog programa iz razloga što ističe primarnu uporabu kontracepcije kao glavnog i jedinog sigurnog preventivnog sredstva u suzbijanju širenja spolnih bolesti. Ona je uzela primjer Ugande u kojoj je nakon provođenja programa ABC (abstinence, be faithful, condom where A and B are not applicable) incidencija zaraze HIV-om pala s 26 % u 1991. na 6 % u 2000. godini.

64 Usp. Jasminka DOBRAVC-POLJAK, *Memoaids: mladi educiraju mlade o AIDS-u. Priručnik za edukaciju vršnjaka o AIDS-u*, Klinika za dječje bolesti Zagreb, Služba za reproduktivno zdravlje, Zagreb, 2000.; Robert ZIELONY – Greta KIMZEKE – Srđan STANIĆ – Maria DE BRUYN, *Peer Education. Training of Trainers Manual*, UN Interagency Group on Young Peoples Health Development and Protection in Europe and Central Asia. Sub-Committee on Peer Education, 2003, objavljeno na: <http://www.tigweb.org/action-tools/projects/download/Peer%20education.pdf>.

65 Uz rečeno u bilješci 62, i u ovom slučaju, kao i u slučaju aktualnog programa zdravstvenog odgoja, išlo se istom logikom zaplašivanja javnosti navodnim poraznim statističkim pokazateljima o zdravstvenoj situaciji u zemlji. Tako je tadašnja voditeljica Službe za reproduktivno zdravlje Klinike za dječje bolesti Zagreb Vlasta Hiršl-Hećej naglasila da je „Hrvatska dobila sredstva Global fonda upravo iz razloga jer smo na uzlaznom dijelu epidemije i ako ništa ne poduzmemo, epidemija će se razbuktati kao što se već razbuktala tu, vrlo blizu nas, u Istočnoj Europi gdje već poprima katastrofalne razmjere“ (vidi u: Melisa SKENDER, Liječnici optužuju biskupe da šire laži o kondomima, u: *Nacional*, br. 429, 3. 2. 2004., u: <http://www.nacional.hr/autor/47/Melisa-Skender>), iako je u našoj zemlji najveći javnozdravstveni problem HPV virus i Chlamydia trachomatis, a ne virus HIV-a. Vlasta Hiršl-Hećej smatra da „u adolescentskoj populaciji nema uzajamno trajne veze jer njihovo ponašanje karakterizira tzv. serijska monogamija“ (vidi u: *Isto*). Serijska monogamija je naziv za niz kratkoročnih ili dugoročnih seksualnih veza koje karakterizira njihova ekskluzivnost, odnosno vjernost partneru. Prema mišljenju sukreatora tadašnjeg programa A. Štulhofera, u čiji sastav ulazi program MEMOAIDS, dovoljni su samo minimalni uvjeti koje treba zadovoljiti da bi program ušao u eksperimentalnu provedbu u škole nakon čega će evaluacija učinaka pokazati njegovu uspješnost (više vidi u: Goran IVANIŠEVIĆ, Uvođenje seksualne edukacije samo je pitanje vremena, u: *Vijenac* 287 (2005.), objavljeno na: <http://www.matica.hr>).

66 Inzistiranje na uporabi prezervativa kao jedine apsolutno sigurne zaštite od spolno prenosivih infekcija unatoč činjenici koja glasi: „Apsinencija od seksualnog odnosa predstavlja najbolji

Sasvim je jasno da je ovaj program trebao poslužiti kao obrazovna propusnica za uvođenje preventivnog modela seksualne edukacije prema već izrađenim smjernicama spomenute Inicijative. Ono što, najblaže rečeno, začuđuje jest činjenica da taj prvotni model „Ljudska seksualnost i kvaliteta življenja“, koji je surogat majka ovomu današnjemu, pretpostavlja seksualnu edukaciju u četiri godišta (za razliku od današnjeg!), i to u 5. i 7. r. osnovne škole te u 1. i 3. r. srednje škole, kao i obvezatnost „za sve one kojima roditelji ne bi eksplicitno zabranili“⁶⁷ (za sudjelovanje u programu MEMOAIDS nije obvezna suglasnost roditelja nego dopuštenje ravnatelja/ice škole). Ujedno, mišljenje toga stručnog tima (koji je i kreator današnjeg programa!) bilo je da resorno ministarstvo treba licencirati određene ponuđene programe (dakle, ne samo jedan!) koji udovoljavaju postavljanim kriterijima, a potom „škole biraju isključivo među licenciranim programima“⁶⁸ (na temelju svojih glavnih tijela: Školskog odbora i Vijeća roditelja). Gdje su nestali ti kriteriji i ta stručna mišljenja u kreiranju današnjeg programa? Tko ima moralno (i svako drugo) pravo iz te odgojno-obrazovne vreće različitih ponuda i sadržaja izvući samo ono što odgovara osobnim interesima ili što je u svrhu zadovoljenja parcijalnih ciljeva?

Cjelokupni program Inicijative nije dobio traženo zeleno svjetlo za ulazak u osnovne i srednje škole, ali se jedan njegov dio – program MEMOAIDS – ipak uspio održati unatoč ozbiljnim kritikama u javnosti. Tako je tadašnji glavni tajnik Evanđeoske Crkve u Hrvatskoj Danijel Berković opisao program Foruma kao neprihvatljiv jer „nije proaktivno-edukacijski već preventivni; jer ne teži ka promjeni ponašanja, navika i trendova kod mlađe populacije, već gasi određeni ‘požar’ (...); jer djeluje i trivijalno jer izgleda kao da se sve svodi na mehaniku uporabe prezervativnih sredstava, a o nekim drugim vrijednostima nema ni spomena (...); jer ne ide u smjeru sprečavanja

---

način prevencije širenja seksualno prenosivih infekcija, a kondomi predstavljaju drugu najbolju prevenciju, s tim što je jedino potpuna seksualna apstinencija 100 % djelotvorna.“ Vidi u: Robert ZIELONY – Greta KIMZEKE – Srđan STANIĆ – Maria DE BRUYN, *Peer Education. Training of Trainers Manual – Priručnik Izazov: Infekcije koje se prenose seksualnim putem – verzija za voditelje treninga*, 167.

67 Goran IVANIŠEVIĆ, Uvođenje seksualne edukacije samo je pitanje vremena.

68 *Isto*.

promiskuitetnog ponašanja. I na kraju, (...) suprotan je temeljnim kršćanskim načelima.“⁶⁹

Gledajući s današnjeg aspekta, program Foruma nikada nije ni izašao iz hrvatskih škola. A od 2012. godine ušao je u nacionalni i školski kurikulum u istom sadržajnom opsegu i svjetonazorskoj strukturi u kojoj je bio od 2004. (zajedno s programskim smjernicama Inicijative, samo pod drugim nazivom – Zdravstveni odgoj).

2.1. Program zdravstvenog odgoja i obrazovanja udruge Glas roditelja za djecu (GROZD) i Teen STAR program Udruge za cjeloviti spolni odgoj

Program cjelovitog spolnog odgoja – Teen STAR⁷⁰ provodi se u Hrvatskoj od 1995. godine i na njegovim je sadržajnim i vrijednosnim osnovama utemeljen program zdravstvenog odgoja i obrazovanja udruge GROZD. Taj je program na javnom natječaju od 23. veljače 2006., što ga je propisao MZOS RH u dogovoru s Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi RH, proglašen najboljim programom za osnovne škole (za srednje škole također, ali uz program

69 Melisa SKENDER, Liječnici optužuju biskupe da šire laži o kondomima.

70 Riječ „STAR“ u nazivu programa kratica je izvornog naziva američkog programa „Sexuality Teaching in the context of Adult Responsibility“ (Učenje o seksualnosti u kontekstu odgovornosti odraslih). Ideju je ranih osamdesetih godina prošlog stoljeća razvila dr. Hanna Klaus, specijalistica ginekologije i porodiljstva i voditeljica Centra za prirodno planiranje obitelji u Washingtonu. Program se provodi u tridesetak zemalja svijeta. Program je namijenjen svim adolescentima bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost, a ako se provodi u katoličkoj sredini, mogu se dodati i eksplicitni religijski sadržaji (sažetak katoličkog učenja o spolnosti i tzv. teologije tijela pape Ivana Pavla II.). Program može ostvariti svoje ciljeve i bez uključivanja vjerskih elemenata, što znači da je prihvatljiv i za one koji se ne deklariraju vjericima. Može ga se provoditi u obliku tečaja ili u školama, ako je moguće, kao izvannastavna aktivnost, izborni ili fakultativni predmet. Ovaj je program još 1997. dobio suglasnost MZOŠ-a za provedbu u školi. Te je godine preporuku dao i Nacionalni katehetski ured HBK, a 2003. program je dobio pozitivno stručno mišljenje i od Zavoda za školstvo RH, nakon čega se u šk. 2003./2004. god. počeo provoditi u tridesetak osnovnih i srednjih škola. Teme programa jesu: 1. Spol – spolnost, 2. Razlike i stavovi o muškom i ženskom spolu, 3. Spolnost u mojoj okolini i medijima, 4. Promjene u pubertetu/adolescenciji i početak spolne zrelosti, 5. Muška stalna i ženska periodična plodnost, 6. Spolni odnos, začecje i trudnoća, 7. Menstruacijski ciklus – dijelovi ciklusa, praćenje i bilježenje, 8. Utjecaj hormona na osjećaje i raspoloženja, 9. Muški spolni razvoj i seksualna reakcija muškarca, 10. Prijateljstvo i popularnost, praćenje trenda, 11. Zaljubljenost, ljubav, hodanje, 12. Značenje spolnog odnosa, brak, 13. Kontracepcija i spolno prenosive bolesti, 14. Moji stavovi o spolnom ponašanju, odgovornost, 15. Odupiranje pritisku okoline, 16. Načini planiranja obitelji i roditeljstvo, 17. Homoseksualnost (prema programu iz 2004.: predbračni/izvanbračni spolni odnosi, masturbacija, homoseksualnost), 18. Teme po izboru.

Forum).⁷¹ GROZD-ov program, koji je bio usklađen prema smjernicama Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda (HNOS), obuhvaća pet područja:⁷² 1. Očuvanje zdravlja i kvaliteta života, 2. Ljudska spolnost (sadržaj programa Teen STAR), 3. Prevencija ovisnosti, 4. Kultura društvene komunikacije, 5. Prevencija nasilničkog ponašanja. Program je namijenjen učenicima od 5. r. osnovne škole do 4. r. srednje škole, a sastavljen je tako da nastavne teme nisu koncipirane u fiksni okvir nastavnog sata već u nastavne module, pri čemu svako godište obuhvaća 9 do 10 modula, od kojih svaki traje 1 do 2 nastavna sata.

U šk. 2007./2008. god. oba su se programa našla u eksperimentalnoj provedbi u desetak škola – dok Forumov program nije zahtijevao suglasnost roditelja, jer s njima nije ni računao u provođenju programa, GROZD-ov je program inzistirao na roditeljskoj suglasnosti i na njihovu aktivnom suradništvu (prigovor tadašnje pravobraniteljice za djecu bio je taj da se takvim pristupom diskriminiraju izvanbračne zajednice). Nakon vrlo kratke eksperimentalne provedbe⁷³ evaluacija je pokazala da 89 % ispitanih roditelja želi i dalje GROZD-ov program za svoju djecu, dok se njih 11 % opredijelilo za program Forum. Na strani GROZD-ova programa bile su i sve vjerske zajednice u Republici Hrvatskoj, kao i mnoga meritorna imena poput gđe Anne Zaborske, članice Europskog parlamenta iz Slovačke, koja je naglasila da Odluka Europskog odbora za socijalna prava Vijeća Europe iz kolovoza 2009. jasno ističe važnost roditelja u odgoju djece te autonomiju država članica u određivanju odgojno-obrazovnih sadržaja u školama.⁷⁴ Upravo je taj odbor odbacio mnoge prigovore koji su 2007. godine dolazili od strane udruge CESI na račun GROZD-ova programa, sve dok se nisu uspjeli uloviti jednog prigovora za koji su znali da na njega Europski odbor neće ostati

71 Na natječaj je pristiglo 24 programa od strane 13 ponuditelja: 11 prijedloga za osnovnu školu, 8 prijedloga za četverogodišnje i 5 prijedloga za trogodišnje srednje škole.

72 Prema eksperimentalnom programu Zdravstvenog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole iz 2007. godine.

73 Odluka o povlačenju programa donesena je 2008. god. na temelju vanjske evaluacije znanja među učenicima eksperimentalnih i kontrolnih škola, kada je utvrđeno da ne postoje značajne mjerljive razlike u znanju.

74 Iz izvješća s održanog radnog sastanka u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa 1. veljače 2010., vidi u: <http://www.udruga-grozd.hr>.

imun. Riječ je o odlomku iz udžbenika za biologiju za 3. r. srednje škole na koji se referirao GROZD-ov program, a u kojemu je pisalo da je incidencija HIV-om učestalija među homoseksualnom populacijom jer je ona sklonija promiskuitetnom ponašanju. Taj je udžbenik u šk. 2009./2010. god. povučen iz uporabe, a u GROZD-ovu programu nije više bilo te reference.⁷⁵

Ono što GROZD-ov program čini radikalno drukčijim od programa Foruma jest to što on „nudi cjelovit edukativno-odgojni pristup ljudskoj spolnosti te poštuje osobu u njenoj slobodi i dostojanstvu, promatrajući je u svim njezinim dimenzijama: tjelesnim, emocionalnim, intelektualnim, društvenim i duhovnim sastavnicama.“⁷⁶ Dok program Foruma (i Inicijative) polazi od individualističkog i tehnicističkog pristupa ljudskoj spolnosti, prema kojemu se na spolnost gleda kao na jednu od čovjekovih dimenzija koju valja razvijati na način stjecanja potrebnih vještina u domeni spolne aktivnosti⁷⁷ i prema zadanim smjernicama Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), GROZD-ov program polazi od „valorizacije i promicanja onoga specifičnoga u čovjeku kao osobi koje omogućava da spolnost bude rasvijetljena i za uzvrat integrirana u cjelinu osobnosti.“⁷⁸ Zato on ističe transverzalne vrijednosti ljudske spolnosti i spolnoga odgoja, iznad svega: ljubav, uzdržljivost i vjernost, te sadržajno daje priliku „za spajanjem odgojno-obrazovne, zdravstvene, obiteljske i pronatalitetne politike“⁷⁹ u našem društvu. No ovaj program ipak

75 Više vidi na: <http://www.udruga-grozd.hr/naslovnica/europski-odbor-za-socijalna-prava-grozd-moze-u-skole.html>. CESI je podigla tužbu zajedno s Centrom za reproduktivna prava iz New Yorka. Jedan je od donatora i promicatelj „Otvorenog društva“ filantrop George Soros koji je ujedno i financijer Foruma.

76 Katolička stručna društva o spolnom odgoju u školama, u: Veritas, 3(2004.), objavljeno na: http://www.veritas.hr/arhiv/ver2004/ver03_04/zrcalo.htm. To su: Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Hrvatsko katoličko društvo prosvjetnih djelatnika i Hrvatsko katoličko društvo medicinskih sestara i tehničara.

77 Umjesto *biti u susretu* unutar znakova želje u *susretu* daju se tehničke upute postupaka. Umjesto onoga *biti s drugim i živjeti s drugim* traži se prilagodba (pseudo)seksualnim pravilima koja se nameću: mora se postupati tako i tako, u protivnom ne radi se dobro. Više u: Fabrice HADJADJ, *Dubina spolova. Mistika tijela*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011.; Rodolfo CASADEI, *Mistica della carne. La profondità dei sessi: un'intervista di Rodolfo Casadei a Fabrice Hadjadj*, u: <http://www.gliscritti.it/blog/entry/407> (11. 2. 2012.).

78 UDRUGA GROZD – GLAS RODITELJA ZA DJECU, *Ekperimentalni program zdravstvenog odgoja i obrazovanja za osnovne škole*, Zagreb, 2007., 9.

79 *Isto*, 11.

nije dugoročno zaživio u hrvatskom školstvu, za razliku od Forumova. Zašto?

Glavni razlog koji se 2008. godine stavljao na teret udruzi GROZD od strane resornog ministarstva bio je taj da se program nije pokazao produktivnim u smislu stjecanja potrebnog opsega znanja učenika o zaštiti spolnog zdravlja i prevenciji te da bi njegovo trajno uvođenje u škole predstavljalo dodatno opterećenje na već preopterećenu školsku satnicu. Ako uzmemo u obzir da ovaj program nije koncipiran kao samostalni predmet, nego kao međurelacijska tema s nadopunom postojećih sadržaja u vrijednosnom smislu na satu razrednog odjela, onda je teško shvatiti, a kamoli prihvatiti, razlog o realno mogućoj preopterećenosti školske satnice sadržajima ovoga programa. Što se tiče iznesenog razloga, on leži u činjenici da ovaj program, iako je prošao stručnu recenziju i usklađen je s temeljnim načelima Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda (HNOS), ipak pokazuje određene programske nedorečenosti. One nipošto ne isključuju ovaj program niti opravdavaju odluku Ministarstva o povlačenju programa iz osnovnih i srednjih škola, ali ukazuju na potrebu trajnog programskog doradivanja i metodičkog osmišljavanja.

2.1.1. Analiza područja „Ljudska spolnost“ u GROZD-ovu programu s obzirom na međupredmetnu korelacijsku povezanost i didaktičko oblikovanje

Već pri samom pogledu na popis literature korištene u izradi GROZD-ova programa, kao i one preporučene za nastavnike, može se zaključiti da se ovdje radi prvenstveno o američkom preventivnom modelu spolnog odgoja i iskustvima inozemnih (uglavnom američkih) stručnjaka na području medicinske antropologije, ginekologije i srodnih znanstvenih grana.⁸⁰ Program je prilagođen potrebama hrvatskog obrazovnog sustava, slijedeći u većoj ili manjoj

⁸⁰ Od ukupno 123 izvora korištena u izradi programa, njih 72 odnose se na iskustva inozemnih (uglavnom američkih) stručnjaka, 11 izvora temelji se uglavnom na domaćoj teološkoj literaturi, a tek 40 na rezultatima domaćih stručnjaka iz različitih područja odgojnih znanosti (od kojih tek nešto više od desetak pripada užem području pedagoškog rada). Od ukupno 42 izvora koja se preporučuju nastavnicima u pripremi njihova rada, nešto je više domaće stručne literature (dvadesetak izvora) i desetak onih koji pripadaju uglavnom američkoj biomedicinskoj praksi.

mjeri progamske smjernice ostalih nastavnih predmeta, napose onih s kojima je tematski povezan,⁸¹ a to su: 1. u osnovnoj školi – Priroda, Biologija, Hrvatski jezik, Vjeronauk, Tjelesna i zdravstvena kultura, sat razrednog odjela; 2. u srednjoj školi – Biologija, Hrvatski jezik, Etika, Vjeronauk, Psihologija, Sociologija, Tjelesna i zdravstvena kultura, sat razrednog odjela. Predviđene teme u osnovnoj školi ne koreliraju jedino s predmetom Tjelesna i zdravstvena kultura, a u srednjoj s predmetima Hrvatski jezik i Tjelesna i zdravstvena kultura. Kada je riječ o korelativnom povezivanju sadržaja, odmah valja reći da se sadržajnu povezanost isključivo s nastavom vjeronauka u osnovnoj i srednjoj školi⁸² ili isključivo etike u srednjoj školi⁸³ teško može pedagoški opravdati upravo iz razloga jer se radi o izbornim programima i jer se ovaj program nudi učenicima neovisno o njihovoj opredijeljenosti za određeni izborni predmet. Sasvim je drugačija situacija s onim temama koje su istovremeno u korelaciji s oba izborna predmeta.⁸⁴

Nadalje, s obzirom na zastupljenost međupredmetne korelacije (horizontalno i vertikalno koreliranje, što podrazumijeva povezanost sadržaja različitih nastavnih predmeta na razini jednoga godišta te međusobno povezivanje sadržaja na razini više godišta), može se uočiti da je više zastupljena vertikalna,⁸⁵ a manje horizontalna kore-

81 Korelacija u nastavi u najširem smislu znači uzajamnost, povezanost ili zavisnost na način da su dvije pedagoške varijable tako povezane da je promjena u jednoj praćena odgovarajućim ili paralelnim pojavama u drugoj. Razlikujemo unutarpredmetnu korelaciju (korelacija unutar nastavnog sadržaja samoga predmeta) i međupredmetnu (korelacija s određenim nastavnim sadržajem ostalih školskih predmeta). Do sadržajne međupredmetne korelacije dolazi kada određeni nastavni sadržaj obrađuju dva školska predmeta ili više njih sa svojim specifičnostima, uspostavljajući zaokruženu nastavnu cjelinu.

82 Tema: „Spol – spolnost“ – 5. r.; „Odnos prema sebi i drugima“ – 5. r.; „Moji osjećaji, želje, stavovi i ponašanje“ – 6. r.; „Vlastita osobnost i identitet“ – 7. r.; „Zaljubljenost, ljubav, hodaње“ – 7. r.; „Kontracepcija i spolno prenosive bolesti“ – 8. r.; „Značenje spolnog odnosa“ – 8. r.; „Što je brak?“ – 3. r. SŠ; „Hodaње, veza“ – 3. r. SŠ; „Što je odgovorno roditeljstvo?“ – 4. r. SŠ.

83 Tema: „Odnos medija i društva prema spolnosti“ – 1. r.; „Odnosi između mladića i djevojaka“ – 1. r.

84 Tema: „Smisao i značenje spolne aktivnosti“ – 2. r.; Tema za raspravu prema izboru učenika: brak na probu, pobačaj, preljub, rastava – 3. r.; „Uloge u braku/obitelji“ – 4. r.; Tema za raspravu prema izboru učenika: promiskuitet, reprodukcijске tehnologije, pornografija, prostitucija – 4. r.

85 Tema „Spolni hormoni i procesi“ – 7. r. i korelacijska tema iz predmeta prirode u 5. r.; tema „Adolescencija – put k zrelosti“ – 1. r. SŠ i korelacijska tema iz predmeta biologije u 8. r.; tema „Spolni sustav, hormoni i procesi“ – 1. r. SŠ i korelacijska tema iz predmeta biologije u 8. r.; tema „Odabir vršnjačke skupine“ – 1. r. SŠ i korelacijske teme iz predmeta sociologije, etike i vjeronauka za 2.

lacija, unatoč činjenici da je u određenim temama horizontalnu korelaciju s obzirom na sadržaj ipak bilo moguće ostvariti. Za neke, pak, teme nije predviđena korelacijska poveznica, što s obzirom na njihovu sadržajnu dimenziju dosta začuđuje (npr. u obradi teme „Kontracepcija i spolno prenosive bolesti“ u 2. r. SŠ). Za druge su teme predviđene korelacijske poveznice s nastavnim predmetima koji tek drugotno (a ne primarno!) tematski koreliraju.⁸⁶

Budući da se učenje sve više shvaća kao proces traganja i otkrivanja u kojemu je najvažnije osobno iskustvo učenika, a učitelj/nastavnik je taj koji usmjerava i potiče učenike na određena iskustva, od iznimne je važnosti svaku nastavnu temu iscrpno metodički oblikovati operacionalizirajući postavljene ciljeve i zadatke (definiranje kvalitativnih i kvantitativnih ishoda učenja prema Bloomovoj taksonomiji).⁸⁷ U nekim temama ovoga programa koje sadržajno plijene veliku pozornost ne nalazimo definirana sva područja ishoda učenja nego samo kognitivno i odgojno,⁸⁸ čime se stječe dojam pedagoške nedorečenosti.

Neke od osporavanih tema iz aktualnog programa prisutne su i u ovome programu, ali na način koji je prilagođen uzrastu i psihofizičkom razvoju učenika i koji odgovara znanstvenoj informaciji te vrijednosnoj dimenziji koja je stimulirajuća za cjelovit razvoj učenika. Tako se o homoseksualnosti kao o „privlačnosti prema vlastitom spolu kao (normalnoj) fazi razvoja, privremenoj ili trajnoj orijentaciji, ponašanju“ govori već u 7. r. OŠ u kontekstu teme „Vlastita osobnost i identitet“. O odgovornom spolnom ponašanju i tzv. „serij-

r. SŠ; tema „Spolni odnos i oplodnja“ i korelacijska tema iz predmeta biologije za 8. r.; tema „Što je odgovorno roditeljstvo?“ – 4. r. SŠ i korelacijska tema iz predmeta biologije za 3. r. SŠ.

86 Tema „Odnos medija i društva prema spolnosti“ – 1. r. SŠ (u korelacijskoj vezi jedino s predmetom etike); tema „Odnosi između mladića i djevojaka“ – 1. r. SŠ (u korelacijskoj vezi jedino s predmetom etike).

87 Taksonomiju općenito možemo definirati kao konceptualnu shemu koja omogućava raspoređivanje, sistematizaciju događaja s obzirom na određeni pristup klasifikacije. Među najpoznatijim klasifikacijama zadataka nastave nalazi se Bloomova taksonomija obrazovnih ciljeva. Osnovni cilj Bloomove taksonomije ogleda se u izradi svrhovita i dosljedna sustava koji polazi od logičko-sadržajnih, pedagoških i psiholoških zakonitosti i načela učenja i poučavanja. Obuhvaća tri područja: kognitivno, afektivno i psihomotoričko, s uporabom preciznih aktivnih glagola u definiranju postignuća učenika.

88 Tema: „Adolescencija – put k zrelosti“ – 1. r. SŠ; „Spolni odnos i oplodnja“ – 2. r. SŠ; „Kontracepcija i spolno prenosive bolesti“ – 2. r. SŠ; „Uloge u braku/obitelji“ – 4. r. SŠ.

skoj monogamiji“ u razdoblju adolescencije te tehnikama asertivna ponašanja govori se također već u 7. r. OŠ. O spolnom uzbuđenju i masturbaciji, čimbenicima koji smanjuju ili povećavaju spolno uzbuđenje, kao i o kontracepcijskim sredstvima i spolno prenosivim bolestima (prema službenim podacima WHO-a) govori se u 8. r. OŠ. O gubitku nevinosti i o značenju spolnog odnosa (indirektno i o braku) govori se također u 8. r. OŠ. Od tema koje su predviđene za srednjoškolski uzrast možemo izdvojiti govor o spolnom sustavu, hormonima i procesima (tema „Spolni sustav, hormoni i procesi“, 1. r.), o tome što je ljubav (tema „Odnosi između mladića i djevojke“, 1. r.). O spolnom identitetu i psihoseksualnom razvoju adolescenata te homoseksualnosti kao „činu koji se protivi samoj prirodi spolnog čina“ govori se u 2. r., kao i o prirodnim i umjetnim metodama planiranja začeca. Posljednje godište odgoja rezervirano je za teme braka, roditeljstva, obitelji. No ono što ipak začuđuje jest činjenica da je u izbornu temu između ponuđenog nastavnog sadržaja (s ključnim pojmovima: promiskuitet, reprodukcijске tehnologije, pornografija, prostitucija)⁸⁹ predviđena tema nepolodnosti i posvajanja djece. Tim više začuđuje jer tema posvajanja djece nije prisutna u temi o odgovornom roditeljstvu.

Neovisno o primjerima koji traže svoju doradu, sadržajna dimenzija ovoga programa ukazuje na to da program u potpunosti slijedi zacrtane ciljeve, a oni su: povezivanje svih aspekata ljudske spolnosti – fizičkog, emocionalnog, intelektualnog, društvenog i duhovnog. Ipak, takav program u nacionalnom obrazovnom sustavu od 2008. godine nije pronašao svoje mjesto iz nekih potpuno marginalnih razloga, dok je četiri godine kasnije jedan potpuno marginalni seksološki sadržaj pronašao svoje mjesto u tom istom sustavu iz navodno visokih odgojno-obrazovnih i preventivnih razloga. Je li se nešto radikalno promijenilo u školskom sustavu? Školska je satnica i dalje preopterećena, sada čak i dodatno uvođenjem dva nova

89 Ponuđeni nastavni sadržaji: 1. Seks prije/izvan braka, 2. Mijenjanje partnera, slobodne veze, seksualne „slobode“, promiskuitet, 3. Homoseksualnost, 4. Sterilizacija, 5. Neplodnost, 6. Posvajanje djece, 7. Reprodukcijske tehnologije, 8. Surogat-majke, transplantacija embrija, 9. Kloniranje, 10. Nastranosti, pedofilija, 11. Seksualno zlostavljanje, 12. Prostitucija, 13. Pornografija, pornografska industrija.

eksperimentalna programa, a učenici nam i dalje pokazuju zavidnu razinu opće nezainteresiranosti za nastavne sadržaje (prema europskim istraživanjima o tome koliko učenici vole školu, od 39 zemalja Hrvatska zauzima posljednje mjesto!)⁹⁰.

Možemo, zajedno s „Alisom iz zemlje čudesa“, konstatirati: „Bože moj, Bože! Kako je danas sve čudno! A još jučer su stvari tekle kao obično!“ Svjetonazorska i vrijednosna promjena nacionalnog sustava uvođenjem eksperimentalnih programa ne samo da je od tog istog sustava učinila „zemlju čudesa“ nego je ozbiljno dovela u pitanje odgojni kredibilitet i vjerodostojnost opće obrazovne politike u Republici Hrvatskoj.

3. Interesne skupine i pedagoški subjekti zdravstvenog/spolnog odgoja u školi

Činjenica je da ni jedan obrazovni program dosad nije pobudio toliko agresije i totalitarističkog nadmetanja među različitim interesnim skupinama koliko program spolnog odgoja u školi. Razlog tomu nije samo jer program zadire u područje čovjekove intime, što on uvelike i čini, nego jer o njegovim programskim i vrijednosnim smjernicama uvelike ovisi i vanjskopolitički položaj Hrvatske u europskim i svjetskim okvirima. Stoga ne čudi da su određeni čimbenici u ovom odgojno-obrazovnom lancu zapravo samo ideološki objekti međunarodnog političkog aparata koji definira obrazovnu strategiju i kontrolira pedagogiju rada. Još je davno lijepo rekao Ž. Bezić: „Biljke i životinje trebaju uzgoj, ali ne odgoj jer odgoj pripada čovjeku.“⁹¹ Ovdje ćemo dati kratki presjek djelovanja onih interesnih skupina koje su implementirane u proces ovoga odgoja/uzgoja.

90 Samo 14 % jedanaestogodišnjaka, 7 % trinaestogodišnjaka i 7 % petnaestogodišnjaka u Hrvatskoj voli školu. Vidi u: Marina KUZMAN, *Zdravstveni odgoj – nikad ispričana priča ili priča koju smo dugo čekali, a sada će imati sretan završetak*, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Split, 2012., objavljeno na: www.st-pedagozi.net/.../multidisciplinarnostzdravstveniodgoj.

91 Živan BEZIĆ, Je li odgoj potreban?, u: *Crkva u svijetu*, 23(1988.)1, 19. Čovjek je to što jest samo po odgoju. Više vidi u: Immanuel KANT, *Odgoj i poduka* (Traité de pédagogie), Edition Hachette, 1981., 35-38, u: Riccardo SIRELLO, Filozofija i odgoj: sloboda ili usaglašavanje. Križanje putova suvremenosti, u: *Metodički oglledi*, 12 (2005.) 2, 74.

3.1. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH u odnosu prema školama

Prema nekim pedagoškim stručnjacima, naše resorno ministarstvo „nema kurikulum za odgoj suvremene škole,⁹² napose za demokratski odgoj koji se temelji na modelu ravnomjerno raspoređene odgovornosti i sudjelovanja svih sudionika u odgojno-obrazovnom procesu. A to je upravo glavni uzrok svih nedaća u odgoju.⁹³ Situacija uvođenja ovakvog programa ukazala je, uz rečeno, i na još jednu slabost našeg sustava, a ta je ozbiljan nedostatak etičke svijesti. Ako obrazovanje nema za cilj razvoj „kompetencija i kvaliteta koje će pridonijeti tome da se svijet učini boljim mjestom,⁹⁴ ni parola oko izgradnje tzv. društva znanja neće imati svoju realnu osnovu. Bez vrijednosne dimenzije društvo informacija (znanja) zapravo postaje društvom dezinformacija i odgojne sljepoće, čega smo uvođenjem ovakvog programa i sami svjedoci. I dok se jednim eksperimentalnim programom želi educirati učenike o građanskim kompetencijama koje ovo društvo mogu učiniti demokratičnijim, pravno sigurnijim i pravednijim, drugim se eksperimentalnim programom pokušava to isto društvo i pojedinca podrediti i učiniti ga poslušnim i podložnim.

Taj je paradoks vidljiv u imperativima nadležnih tijela u odnosu prema odgojnim instancama – školi, roditeljima, civilnim udrugama i vjerskim zajednicama. Tako od resornog ministra sve škole dobivaju naredbu da su svi učenici dužni prisustvovati nastavi spolnog odgoja jer će im se, u suprotnom, bilježiti neopravdan sat,⁹⁵ neovisno o tome što je ta ista odluka stvorila zbunjujuću i neugodnu

92 Zlatko MILIŠA, Sukob Crkve, građana i udruga s ministrom znanosti. Moraju li škole provoditi Zdravstveni odgoj?, *Vijenac* (492), Matica hrvatska, objavljeno na: <http://www.matica.hr/vijenac/492/>.

93 Više vidi u: Paul C. VITZ, *Psihologija kao religija – Kult samoobožavanja*, Verbum, Split, 2003.

94 Više vidi u: Thomas ARMSTRONG, *Najbolje škole: Kako istraživanje razvoja čovjeka može usmjeravati pedagošku praksu*, Zagreb, Educa, 2008., 69.

95 Udruga GROZD objavila je na svojoj službenoj internetskoj stranici u rujnu 2013. „Upute za postupanje roditelja u školama“ u kojoj je preporučila roditeljima da svoju djecu ne šalju na nastavu o zdravstvenom/spolnom odgoju, pa makar i po cijenu neopravdanog sata, „jer je nekoliko neopravdanih sati manja šteta od štetnosti programa.“ Prema Ugovoru između Vlade RH i HBK o katoličkim osnovnim i srednjim školama, od 23. svibnja 2011. „katoličke škole imaju pravo provoditi odgojno-obrazovne programe (...) sukladno katoličkim moralnim načelima“ (čl. 9).

pedagošku klimu u školi. Drugim riječima, nalogodavca službenog kurikuluma ne interesiraju, da ih tako nazovemo, pedagoški signali opće odgojne atmosfere u školi (nezadovoljstvo i otpor roditelja, nelagoda i pritajeni otpor učitelja/nastavnika, pat pozicija ravnatelja o odnosu prema Ministarstvu i školskom kolektivu). Tako resorni ministar sve neistomišljenike, među kojima je većina roditelja školske djece, naziva „natražnjacima iz mračnog srednjeg vijeka“,⁹⁶ a predstavnike crkvenih zajednica „onima koji se nemaju što miješati u sadržaj zdravstvenog odgoja jer ni po kojem, pa ni vatikanskom ugovoru za to nisu nadležni.“⁹⁷ Tako isti ministar u predreferendumskej situaciji o pitanju što je brak oštro zabranjuje svim prosvjetnim djelatnicima „iznošenje osobnih stajališta i rasprave“, a ravnateljima nalaže da „spriječe svaki oblik mogućeg agitiranja i nametanja tuđeg svjetonazora učenicima“ (svako postupanje suprotno ovom upozorenju smatra se „bitnom povredom radne obveze“).⁹⁸ I to sve unatoč činjenici da je njegova politička stranka otvoreno iznijela svoja stajališta o istom i javno se opredijelila za određenu svjetonazorsku opciju.

Ovi i slični primjeri razotkrivaju postojeću situaciju u društvu koja je daleko od one o kojoj bi djeca trebala učiti u građanskom odgoju i obrazovanju, napose u primarnom modulu „Osnove demokracije“. Oni govore o stanju diktature moći i želje za osvajanjem pedagoške zbilje učitelja i nastavnika, u čijim je rukama ogromna odgojna moć budućih generacija.⁹⁹

96 Lidija PARIS, *Zdravstveni odgoj i međunarodni pritisak*, u: <http://hrsvijet.net> (29. 8. 2013.). Ovu izjavu možemo razumjeti u kontekstu komunističke ideologije iz vremena prije Drugog svjetskog rata, o čemu svjedoče i riječi iz domaće zadaće jednog maturanta iz 1938. godine koju donosi dr. Josip Gunčević u svojoj brošuri „Komunizam u srednjoškolskim klupama“ (Zagreb, 1939.): „Potreba izivljavanja se danas shvaća najviše u seksualnom pogledu. Stajalište s kojega ljudi danas gledaju seksualno izivljavanje je vrlo konzervativno, jer ga ocjenjuju kao nemoralno. Ali moram istaći da je to jedna potreba koja je vrlo usko povezana s duševnim životom. Ako ne bi bila ispoljena ova potreba seksualnog zadovoljenja u dovoljnoj mjeri, moglo bi doći do duševnih poremećaja i intelektualnih zaostalosti.“ Vidi u: Ivan KUKULA, *Seksualni odgoj intelektualne omladine*, u: *Život*, 21(1940.)3-4, 161. Navedeni članak objavljen je i na portalu znanstvenih časopisa RH „Hrčak“ u časopisu pod nazivom *Obnovljeni život*, što je pogrešno jer se u to vrijeme časopis zvao *Život*.

97 POSLOVNI DNEVNIK, *Jovanović: Biskupi su nasjeli na priče iz 'Grozda'*, objavljeno u: <http://www.poslovni.hr/hrvatska> (22. 12. 2012.).

98 Vidi u: <http://zdravstveniodgoj.com/news/jovanovic-zbog-referenduma-prijeti-uciteljima>.

99 Pedagošku zbilju nije moguće pretvarati u političku jer se ona u toj pretvorbi ukida. Škola kao takva pretpostavlja pedagošku zbilju, no kao institucija može podleći političkim zahtjevima. U tom slučaju ukida se mogućnost pedagoškog realiteta. Sfera učiteljeva djelovanja jest u onom

3.2. Odgojno-obrazovne institucije (škole) u odnosu prema roditeljima i učenicima

U odgojno-obrazovnom radu s učenicima pouka o vrijednostima ne samo da je poželjna nego je i neophodna. Upravo tzv. skrivenim kurikulumom učenici uče o vrijednostima tijekom cijelog boravka u školi. I zato skriveni kurikulum može dovesti do pozitivnog ili negativnog obrazovanja. Socijalizirajuća uloga škole očituje se upravo u tome da izloži dijete rasponu vrijednosti koje su prihvaćene u društvu i kulturi, s pretpostavkom da škola i obitelj imaju iste vrijednosti.¹⁰⁰ U slučaju provođenja programa koji je dijametralno suprotan vrijednostima u društvu i obitelji, kao što je to slučaj s ovim programom, škola nikako nije u poziciji biti zdrava socijalizirajuća, a ni odgojna sredina, zbog nametnute pozicije ideološkog resocijalizatora.¹⁰¹ Zbog toga imamo pedagošku situaciju da o spornim temama iz programa ne govore primarni edukatori, u školama koje bi trebale biti, kako je to još davno rekao J. A. Komensky, „radio-nice čovječnosti“, nego se zadatak prebacuje na one koji su već dio tog ‘resocijalizirajućeg’ aparata: članove različitih nevladinih udruga, određene medicinske radnike, dok se od roditelja očekuje samo podrška. Iako je učitelj/nastavnik dužan prenositi ‘vrijednosti’ koje ovaj program proklamira, pa makar njegovi tvorci uporno tvrdili da se radi o vrijednosno neutralnom programu,¹⁰² ne treba zaboraviti i to da učitelji/nastavnici prenose vrijednosti čak i onda kada to otvo-

---

skupu odnosa koji se realizira u činu pouke (učitelj ne uči samo onome čemu uči nego i onome kako shvaća odnose u koje je učenjem upleten), a oni se ipak ukotvljuju u idejama humaniteta koje su trajnije od političkih taktika. Više vidi u: Josip MARINKOVIĆ, Struktura odgojne zbilje, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 13(1987.) 1-2, 181-196.

100 Više vidi u: Mark HALSTEAD – Monica TAYLOR, Learning and teaching about values: A review of recent research, *Cambridge Journal of Education*, 30 (2000.)2, 169-202.

101 Obrazovne poruke ostaju potpuno bezuspješne ako nisu podržane od društva ili ako društvo živi potpuno suprotne vrijednosti. Više vidi u: John DANIEL, Learning to Live Together: A Priority Challenge at the Dawn of the Twenty-First Century, *Prospects*, 31(2001.)3, 263-268.

102 Ako se radi o vrijednosno neutralnom programu, onda začuđuje stručno mišljenje/naputak pravobraniteljice za ravnopravnost spolova Višnje Ljubičić da se „aktivnost i usvojenost sadržaja učenika i učenika na nastavnim satovima zdravstvenog odgoja bilježi u imeniku u razrednoj knjizi u sklopu rubrike ‘Vladanje’“, u: URED PRS, *Stajalište pravobraniteljice za ravnopravnost spolova o uvođenju zdravstvenog odgoja u osnovne i srednje škole*, objavljeno u: <http://www.prs.hr/index.php/podrucja-aktivnosti/obrazovanje> (10. 1. 2013.).

reno izbjegavaju (njihovo prenošenje sadržaja i osobina njihove profesije bitno je vrijednosno obilježena).¹⁰³

3.3. Roditelji u odnosu prema crkvenim i pravnim institucijama

Suvremene tendencije u tumačenju djetinjstva ističu kako „djeca u modernom društvu pripadaju privatnosti obitelji koja se smatra utočištem od opasnosti koje postoje u društvu.“¹⁰⁴ A jedna od društvenih opasnosti jest i nasilna zamjena odgojnih subjekata kada državna/civilna vlast ulazi u obiteljski odgojni prostor, oduzima roditeljima njihov vrijednosni i svjetonazorski suverenitet i postavlja svoj kao društveni imperativ i zakonsku normu. U takvoj su se situaciji našli i mnogobrojni roditelji učenika u ove dvije školske godine. Načinom na koji je ovaj program uveden država se eksplicite obratila najmlađim članovima društva mimo volje njihovih roditelja. Zapravo, ona je odgurnula roditelje od sebe (na očigled ne samo ostalog dijela javnosti nego i njihove vlastite djece, sadašnjih učenika!) i dala im jasno do znanja da su nemoćni pred silom puno moćnijeg državnog aparata.¹⁰⁵ Takva je situacija dovela do spontana udruživanja roditelja u različite građanske inicijative: „Tražim izbor!“, „Roditelji biraju!“, „Zaštitimo djecu“ i ostalih, ali i do traženja pomoći Katoličke Crkve¹⁰⁶ i drugih vjerskih zajednica u RH sve do traženja pravne pomoći na Ustavnom sudu RH.

103 Više vidi u: Wiel VEUGELERS, Different Ways of Teaching Values, *Educational Review*, 52(2000.)1, 37-46.

104 Željka KOPIĆ – Valerija KORAJAC, Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece, u: *Život i škola*, 24(2010.)56, 45 (izvor: Jens QVORTRUP, Varieties of childhood, *Studies in modern childhood*, 2005.).

105 Prema Izmjenama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama RH od 30. srpnja 2013., odluku o uvođenju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja donosi samostalno ministar, a Vijeće roditelja više nema prilike dati svoje mišljenje jer on nije više dio godišnjeg školskog kurikula. Prema dosad provedenim istraživanjima, odnos između škole i roditelja u hrvatskomu školstvu još je uvijek pretežno tradicionalan, a to znači da ciljeve određuje škola i tek ponekad o njima obavještava roditelje, te škole gotovo uopće ne potiču roditelje na većinu predviđenih oblika suradnje, osim poziva na roditeljske sastanke i slanja pisanih obavijesti o uspjehu djeteta. Više u: Tea PAHIĆ – Renata MILJEVIĆ-RIDIČKI – Vlasta VIZEK VIDOVIĆ, Uključenost roditelja u život škole: percepcija roditelja u školskim tijelima, u: *Odgojne znanosti* 12(2010.)2, 329-346.

106 Hrvatska biskupska konferencija uputila je još 15. studenog 2012. službeni dopis Vladi RH u kojemu je zatražila razgovor o aktualnim pitanjima zdravstvenog/spolnog odgoja u školi, ali od adresata nije dobila nikakav odgovor.

Društvena borba u raskrinkavanju ovoga programa nije imala za cilj samo očuvanje općeljudskih i kršćanskih vrednota nego i zaštitu roditeljskog, obiteljskog, društvenog pa i nacionalnog suvereniteta. Iako su autori programa smatrali da tradicionalna većina „natražnjaka“ u ovome društvu neće otkriti pozadinu programske parole o zdravstvenom, spolnom/rodnom, pravnom i svakom drugom preodgoju djece i mladih, tu su se ipak prevarili. Naime, zaboravili su da se autokratskim načinom i totalitarističkim stilom ne mogu uspješno ostvariti drastične promjene u društvu, napose ne u obitelji koja je ono najvrednije, najosjetljivije i najranjivije blago koje ovo društvo ima i koje uopće može imati. Zato se s pravom može očekivati neslavni kraj ovog odgojnog eksperimenta.

3.4. Feminističke i homoseksualne udruge u odnosu prema državnim i pravnim tijelima

Odlukom o uvođenju spolnog odgoja u škole nitko od interesnih skupina nije bio u potpunosti zadovoljan pa ni homoseksualne i feminističke skupine, iako su u startu podržale projekt. Njihovo se nezadovoljstvo javno očitivalo nakon ustavne odluke kada su na svojim mrežnim stranicama objavile reakciju na Odluku. Njihova su očekivanja bila puno veća od 4. modula u kojemu je, prema njihovu mišljenju, trebalo biti više govora o rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji. Ono što je zajedničko svim tim udrugama jest kolektivna borba za ‘rodno pročišćavanje’ pisanog nastavnog materijala svih školskih predmeta i za afirmaciju spolnih prava u svim predmetnim sadržajima. U tom je smislu pravni tim udruga Iskorak i Kontra još 2004. godine zatražio pravnu pomoć pravobraniteljice za ravnopravnost spolova Ljubice Matijević-Vrsaljko, ukazujući na navodne diskriminativne pogreške u programu GROZD-a i na njegove značajne pedagoške manjkavosti. Nakon tog interventa pravobraniteljica je, potvrdivši gotovo sve navedeno, Vladi i Ministarstvu uputila svoje stručno mišljenje uz upozorenje da se „provedbom programa Teen STAR krše odredbe čl. 6. Zakona o ravnopravnosti spolova i čl. 21. Zakona o istospolnim zajednicama (...) što je protivno hrvatskom

zakonodavstvu i kosi se s Konvencijom o pravima djeteta.¹⁰⁷ Ta je tiha i, kako o sebi vole čuti, od homofobne većine ugnjetavana manjina ponovno glasno viknula u javnosti 2013. godine kada im je zasmetala zaštita vjekovne definicije braka kao zajednice muškarca i žene. Zanimljiva je ta želja napredne futurističke manjine da prisvoji stil života koji je, prema njihovu svjetonazorskom i antropološkom konceptu, apsolutno passé!

3.5. Učenici u odnosu prema ostalim interesnim skupinama

Većina pedagoških stručnjaka ističe da je spolni odgoj koji se temelji isključivo na usvajanju određenih seksualnih vještina zapravo „ponižavanje ljudskih odnosa u goloj uzbuđujućoj spolnosti. Te pojave nisu suprotne humanosti zato što otvoreno govore o seksualnosti, nego zato što ne uvažavaju etiku odnosa među ljudima.“¹⁰⁸ Način na koji se ljudska spolnost predstavlja u ovom programu uopće ne predstavlja interese njegovih potencijalnih konzumenata – djece i mladih, jer je za njih doživljaj spolnosti i ljubavi još uvijek nešto više i plemenitije od samoga spolnog akta i užitka. Zato će pedagog Vukasović konstatirati: „Ne trudimo se da na njih prenesemo naša shvaćanja, naše stavove, naša razočaranja i besmisao života! Zašto im hoćete spaliti krila, kada oni žele letjeti?“¹⁰⁹ Ovakvim programom koji je edukativno i vrijednosno dijametralno suprotan odgoju u roditeljskom domu, ma kakav taj odgoj bio, upravo zato što ne omogućava proces pozitivne identifikacije i socijalizacije, on ne može dovesti ni do zdrava formiranja identiteta i autonomije učenika. Mladi danas, možda više nego jučer, vape za osobama i primjerima (svjedocima)¹¹⁰ koji će ih povesti u sigurnost života, a ne u životnu avanturu.

107 Izvještaj o stanju ljudskih prava seksualnih i rodni manjina u Republici Hrvatskoj za 2005. godinu, objavljeno u: <http://www.kontra.hr>

108 Milan DEKLEVA, *Moralni odgoj*, u: *Pedagogija I.*, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., 435.

109 Ante VUKASOVIĆ, *Zašto im hoćete spaliti krila, kada oni žele letjeti?*, u: *Obnovljeni život* 46(1991.)3-4, 307.

110 „Suvremeni čovjek radije sluša svjedoke, nego učitelje; ili, ako sluša učitelje, sluša ih zato što su svjedoci“, rekao je papa Pavao VI. još davne 1975. Vidi u: PAVAO VI., *Evangelii nuntiandi – Naviještanje evanđelja. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Dokumenti 50, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., br. 41.

Kako je svaki čovjek na neki način ‘ambijentalno biće’, dijete je tim više u posebnoj situaciji jer je s jedne strane dio obiteljskog, a s druge školskog ambijenta, što znači da je u neprestanom odnosu napetosti i rivalstva između obiteljskih i školskih normi i autoriteta. Ovim programom on više nije u odnosu pozitivne napetosti nego nepremostiva jaza i odgojne konfuzije, što je najgore moguće odgojno rješenje.

4. Moguća programska rješenja između nametnutog i očekivanog spolnog odgoja u školi

4.1. Preduvjeti pedagoškog dijaloga

Nijedna odgojna institucija ne može nadomjestiti obiteljski odgoj. Škola daje novu dimenziju obiteljskom odgoju, ali njezino kvalitativno novo posredovanje u stupnjevima psihofizičkog razvoja djeteta značajno je tek onda kada se ono temelji na zajedničkim vrijednostima koje dijete stječe u obitelji i u školi.¹¹¹ Krucijalni problem aktualnog programa primarno je antropološke i svjetonazorske naravi. Drugim riječima, na pitanje: tko je čovjek? program odgovara u duhu ideologije roda, a na pitanje: u čemu se očituje smisao ljudskog života? odgovara u kontekstu međunarodnih pravnih inačica i službeno nepriznatih definicija (prema redefiniranoj konstituciji o ljudskim pravima i nepriznatoj definiciji spolnih prava), što je intelektualni i etički apsurd. Opće je poznato (i priznato!) da se pristup ljudskoj spolnosti ne može primarno temeljiti na sociologiji (sociološkim istraživanjima i njihovim rezultatima) jer ona ne daje odgovore nego samo opisuje fenomene. Stoga bilo kakav pedagoški dijalog s ovakvim naturalističkim programom, da bi imao konstruktivno rješenje (realno prihvatljivo za sve odgojne čimbenike u tom odgojno-obrazovnom lancu), mora primarno krenuti od antropoloških postavki i znanstvenog konsenzusa.

S obzirom na to da se ovdje radi o spolnom odgoju koji bi se trebao temeljiti na odgoju za zdravu spolnost, a odgoj, kako smo već ranije naveli, nikada ne može biti vrijednosno neutralan, potrebno je

¹¹¹ Više u: Željko SENKOVIĆ, Antropološki temelji odgoja, u: *Život i škola*, 17(2007)1, 68.

primarno vrijednosno obogatiti one tematske cjeline koje sadržajno potiču učenike na promišljanje o temeljnim egzistencijalnim stvarnostima. To ne znači da će se od tih nastavnih tema učiniti dodatni vjeronaučni ili etički sadržaj nego da će se ostaviti dovoljno metodičkog prostora za onaj vrijednosni pristup temi koji je prisutan u obiteljskom ambijentu tih istih učenika. Na taj će način i pedagoške razlike između obiteljskog i školskog ambijenta za učenike, o čemu je ranije bilo riječi, biti lakše prihvatljive, ako nam je zaista stalo do djece i do njihove zdrave budućnosti. Nadalje, nastavne cjeline/ teme koje duboko zadiru u područje medicinske struke i nisu primarno pedagoške naravi potrebno je prepustiti medicinskoj struci, ali u kontekstu interpretacije medicinskog konsenzusa oko temeljnih pitanja, a ne pojedinačnih i u znanosti osamljenih ‘stručnih’ mišljenja, što je čest slučaj u ovome programu. Sve kad bi postojeći program i sadržavao prethodno rečeno, on ne bi mogao ostvariti svoju temeljnu svrhu¹¹² ako bi se on i dalje u odgojnom procesu od odgojnih subjekata percipirao kao nužno zlo. Razlog je tome što on tada ne bi bio odgojno uporabljiv. To je zato jer se zdrava spolnost ostvaruje samo u slobodi kojoj je pretpostavka odgoj za ljubav i za afektivnu, spoznajnu, moralnu zrelost u ljubavi. Slobodan čovjek ne preuzima samo moralne sadržaje već ih pounutrašnjuje i čini dijelom vlastite osobnosti.

Uzimajući u obzir nepremostive razlike između onoga što ovaj program vrijednosno i svjetonazorski nudi i onoga što predstavlja znanstveni, kulturološki, religijski, etički i svaki drugi konsenzus ovoga društva, postavlja se sljedeće pitanje: postoji li mogućnost ‘odgojnog’ kompromisa između nametnutog i očekivanog, kada već ne postoji mogućnost programskog izbora? Ako ne postoji ni ta najniža razina pluralističke svijesti, onda je teško povjerovati u opravdanost svih postavljenih ishoda srodnog eksperimentalnog programa Građanskog odgoja i obrazovanja koji taj isti sustav i to isto društvo

---

112 Prema dokumentu Papinskog vijeća za obitelj „Ljudska spolnost: istina i značenje“, osnovna svrha spolnog odgoja primjerena je spoznaja naravi i značenja spolnosti te skladna i cjelovita razvitka osobe do njezine psihološke zrelosti u cilju pune duhovne zrelosti. Vidi u: PAPINSKO VIJEĆE ZA OBITELJ, *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice*, Kršćanska sadašnjost, D-106, Zagreb, 1997., br. 34.

predstavlja u pluralističkom duhu građanskih sloboda i prava. Nije li upravo ta programska konfuzija izvršno političko sredstvo za manipulaciju svim društvenim skupinama za različite ‘više ciljeve’ i plodno tlo za rast novog, ideološki osviještenog, pomlatka koji će za te iste ‘više ciljeve’, postavljene od nekih ‘viših organa’, biti spreman u budućnosti živjeti i mrijeti?

4.2. Odgojni kompromis između nametnutog i očekivanog u 4. modulu

4.2.1. Programске smjernice u osnovnoj školi

Započeti govor o ljudskoj spolnosti na način podastiranja različitih primjera seksualnog nasilja nad djecom u potpunosti je nedopustivo. Ako već nije moguće program spolnog odgoja započeti u 5. razredu, kako je obuhvaćeno GROZD-ovim programom, ali i programom Foruma, onda je svakako potrebno započeti temu spolnosti s pozitivnog stajališta, govorom o odnosu prema sebi i drugima i prvim informacijama o ljudskoj spolnosti koje su primjerene djeci toga uzrasta. Nadalje, budući da temu u 4. razredu („Razlika između spola i roda u društvu i školi – među vršnjacima“) iz područja tzv. gender teorije kojom započinje ideološka edukacija djece, što je glavni kamen spoticanja ovog programa, nije nikako moguće izostaviti, bilo bi dobro napraviti određenu tematsku alternativu na način da se tijekom obrade svih tema iz područja tzv. gender teorije dopusti provođenje izbornog sadržaja o spolu i spolnosti koji bi tematski proizlazio iz GROZD-ova programa. O takvim bi se tematskim alternativama unaprijed (ili na početku školske godine) informiralo roditelje na roditeljskim sastancima i od njih zatražila suradnja. Alternativne tematske jedinice izvodili bi stručni suradnici škole ili nastavnici koji su prošli Teen STAR program u dogovoru s ravnateljem/icom škole. Konkretno, na primjeru navedene teme u 4. r. to bi značilo da bi škola unaprijed osigurala prostorne i kadrovske mogućnosti da se učenici određenog razrednog odjeljenja podijele u dvije skupine u kojima će se obrađivati tema spola i roda dvama različitim pristupima –jednim prema smjernicama tzv. gender teorije o razlikovanju roda i spola, i drugim prema znanstveno utemelje-

nim postavkama o spolu i spolnosti te o društvenim očekivanjima na temelju spola. Na takav bi način aktivno bili uključeni svi subjekti odgojno-obrazovnog procesa, napose roditelji.

U idućem godištu (5. r.) ponovno u programu nailazimo na još jedan kamen spoticanja, ali sada medicinske prirode – pitanje masturbacije kao „sastavnog dijela ljudske spolnosti“ i u kasnijim godištima pitanje uporabe kontracepcije kao „jedinog pouzdanog“ načina odgovornog spolnog ponašanja mladih. Iako program pretpostavlja suradnju s liječnicima školske medicine, aktualna pedagoška retorika o tim pitanjima nije ni odgojna ni cjelovita, što bi trebalo značajno stručno i vrijednosno revidirati. Naime, govor o spolnom odnosu, odgovornom spolnom ponašanju i kontracepciji u oba programa započinje u 8. r., ali s različitih startnih pozicija: dok aktualni program progovara s isključivo negativno-preventivnog stajališta u smislu primarne zaštite od spolno prenosivih bolesti i neželjene trudnoće, GROZD-ov program polazi s pozitivno-vrijednosnog stajališta koje se temelji na uzdizanju vrijednosti i dostojanstva čovjekove plodnosti i spolnog odnosa. U tom kontekstu progovara i o kontracepcijskim sredstvima te o spolno prenosivim bolestima. Stoga bi teme u aktualnom programu trebalo najprije vrijednosno reinterpretirati (GROZD-ove teme: Plodnost žene i muškarca, Spolni odnos i oplodnja, Značenje spolnog odnosa), a potom omogućiti otvorenu suradnju s medicinskom strukom koja će o tim temama progovoriti stručno i objektivno.

Teme koje su eksplicite vrijednosno orijentirane, kao one u 6. i 7. r. (Emocije u vršnjačkim odnosima, Važnost samopoštovanja, asertivnosti i osobnog integriteta za odgovorno odlučivanje, Komunikacija o spolnosti), potrebno je obogatiti sadržajima koji istim temama pristupaju s primarno pozitivnog stajališta. Navedene ključne pojmove tih tematskih jedinica, a to su: emocije, ljubav, prijateljstvo, zaljubljenost, samopoštovanje, asertivnost, povjerenje i komunikacija, potrebno je uzeti kao primarno vrijednosno polazište u obradi teme. Drugim riječima, ti se ključni pojmovi ne mogu postaviti samo kao neki nedostižan ideal (pro forme) nego kao realne smjernice na osnovi kojih će učenici razumjeti i prihvatiti svoju i tuđu spolnost.

Upravo su te vrijednosne smjernice najbolje pedagoško pomagalo koje omogućava da se na temu čovjekove spolnosti gleda s nadnaravne (božanske), a ne samo naravne (naturalističke) dimenzije.

4.2.2. Programске smjernice u srednjoj školi

Tema odgovornog spolnog ponašanja kojom ovaj program nastavlja u srednjoj školi zahtijeva također vrijednosnu nadopunu, ali i pedagoške korekcije. Naime, prve dvije teme aktualnog programa u 1. r. koje se odnose na tu temu potrebno je obogatiti temama o cjelovitosti/zrelosti osobe, odnosu zaljubljenosti i ljubavi, smislu 'hodanja', odgovornosti i sličnim temama. No kako i u srednjoj školi aktualni program započinje s preventivnog stajališta uvođenjem teme pornografije i problematike seksualnog nasilja u medijima, i tu je nužan psihopedagoški zaokret na način da se o takvim temama govori s isključivo negativnog stajališta bez ikakvih mogućih pretpostavki za njihovu edukativno-psihološku opravdanost te da se o pornografiji ne govori s pozicije ključnog nego izbornog pojma u obradi teme.

Teme koje se tiču kontracepcijskih sredstava i spolno prenosivih bolesti moraju, kao i u osnovnoj školi, imati otvorenu mogućnost suradnje sa stručnjacima iz područja medicine (ginekologije, infektologije, psihijatrije...) kako bi se učenicima omogućio širi stručni spektar informacija o tim pitanjima i u onoj mjeri koja odgovara njihovoj životnoj dobi. Međutim, te informacije trebaju biti predstavljene u etičkom i vrijednosnom kontekstu koji na ljudsku spolnost gleda kao na uzvišenu dimenziju razvoja cjelokupnog ljudskog bića. U suprotnom, takve informacije imaju sasvim negativan učinak.

S obzirom na to da se programске smjernice tzv. gender teorije nastavljaju i u srednjoškolskom obrazovanju (u 2. i 3. r.), gdje svoju pravu kulminaciju doživljavaju u promoviranju seksualnih sloboda i prava, a sve pod krinkom zaštite prava seksualnih manjina i iskorjenjivanja tzv. homofobije u društvu, te teme koje su eksplicitno vezane uz spolno nasilje, diskriminaciju i stigmatizaciju seksualnih manjina potrebno je prepustiti stručnjacima iz područja adolescentne psihologije, psihijatrije ili nekih drugih srodnih grana. Razlog

je taj što oni jedini mogu kompetentno i nepristrano (a ne u ulozi 'manjinske žrtve' koja preventivno progovara u ime svojih istomišljenika!) progovoriti kako općenito o emocionalnom nasilju među mladima tako i onome na osnovi spolne orijentacije. S obzirom na to da se tim temama u oba godišta posvećuje ukupno četiri nastavna sata (Spolno/rodno nasilje i nasilje u vezama – 2 sata, Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina – 2 sata), ne samo da o njima treba progovoriti stručno i objektivno, u kontekstu govora o nasilju općenito, nego i odgojno cjelovito, a to znači u kontekstu vrijednosnog (a ne legalističkog!) govora o temeljnom dostojanstvu svake osobe i njezine potrebe da bude prihvaćena i voljena u svojoj osobnosti i različitosti.

Budući da je temi „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje“ posvećeno ukupno 7 nastavnih sati (u OŠ 2 sata i u SŠ 5 sati), a temi „Brak, roditeljstvo i obitelj“ samo 1 nastavni sat, i to u potpuno vrijednosno negativnom i za mlade nepoticaјnom kontekstu, čime se pripadnike takvih zajednica (sve bračne parove, sve roditelje učenika i šire, sve članove uže i šire obitelji učenika i šire, u konačnici i sve pretke koji čine rodoslovno stablo učenika) stavlja u diskriminacijski položaj u odnosu prema manjini koja misli, vjeruje i želi drugačije, i u ovom je slučaju potreban pedagoški zaokret. Apsurdna je situacija da se učenicima podastiru opsežne ideološke informacije o heteroseksualnoj većini kao o povijesnom diskriminatoru nezaštićene homoseksualne/transrodne manjine kao da ti isti učenici ne posjeduju svoju osobnu i obiteljsku povijest. Jesu li onda i ti učenici dio te diskriminacijske loze ili oni nisu inficirani 'kolektivnom krivnjom'? Ako su oni nositelji 'nove budućnosti', koje je onda njihovo podrijetlo i u čijim rukama leži njihova sadašnjost i budućnost?

S obzirom na to da je temeljni ishod ovog odgoja „uspješan razvoj djece i mladih da bi stasali u zdrave, zadovoljne, uspješne, samosvjesne i odgovorne osobe“,¹¹³ onda program nikako ne može završiti negativistički (kako i počinje!), u smislu preventivnog pre-

113 MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA RH, *Kurikulum zdravstvenog odgoja*, 3.

bacivanja kolektivne krivnje većini za vrijednosnu i egzistencijalnu prazninu pojedinaca ili manjinske skupine, ni manipulativno u smislu tihog podastiranja toj istoj većini željenih pravnih ishoda o ljudskoj spolnosti i spolnom zdravlju. Iz tog je razloga (ako ni iz jednog drugog!) potrebno završni dio teme o odgovornom spolnom ponašanju obogatiti programskim sastavnicama o složenosti bračnog odnosa, komunikaciji i ulogama u braku. Pretposljednju i posljednju temu iz aktualnog programa, bez ideoloških i svjetonazorskih natruha, valjalo bi integrirati u već postojeće programske sadržaje koji govore o nasilju i tako omogućiti širi pedagoški prostor za teme koje su po svojoj naravi usmjerene na budućnost ovoga društva i naroda (odgovorno roditeljstvo, vrijednost života...).

4.3. Problematika spolnog odgoja u prvom i temeljnom modulu – Živjeti zdravo

O ovoj se problematici još uvijek dosta šuti u javnosti, što zbog neinformiranosti ili površne informiranosti mnogih o čitavom programu zdravstvenog odgoja, što zbog vrlo lukave strategije onih kojima takva šutnja ide u prilog kako se ne bi stvorila još veća pomutnja i nezadovoljstvo programom. Naime, ovaj je modul primarno usmjeren na sljedeća područja: pravilna prehrana, osobna higijena, tjelesna aktivnost i mentalno zdravlje, a započinje u 1. r. osnovne škole i traje do kraja 4. r. srednje škole. No upravo u području osobne higijene i mentalnog zdravlja nalazimo problematične teme iz 4. modula – spolno prenosive bolesti i infekcije, nužna uporaba kontracepcije, pravilna uporaba prezervativa, izbor životnog stila i spolnog ponašanja. Tema odgovornog spolnog ponašanja u kontekstu stjecanja vještine pravilne uporabe kontracepcije (konkretno prezervativa) započinje u 8. r., a nastavlja se u 1. r. srednje škole. O temi izbora životnog stila i donošenja odgovornih odluka u 1. i 3. r. srednje škole (koje se tiču i spolnog ponašanja) program savjetuje nastavnike da se, između ostalih, prouče i međupredmetne teme iz Građanskog odgoja i obrazovanja.¹¹⁴ Ovome valja dodati još jednu činjenicu, a ta je

¹¹⁴ Vidi u: AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE, MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA, *Zdravstveni odgoj. Priručnik za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj*

da su sadržaji jedino ovog modula (od sva četiri!) u svim razredima osnovne i srednje škole integrirani u već postojeće nastavne sadržaje (vidljivo iz Nastavnog plana za provedbu zdravstvenog odgoja). To pak znači da je ovaj modul temelj čitavoga programa. Iz ovog je kratkog prikaza (jer je ovaj rad primarno usmjeren na problematiku 4. modula) očito da uopće nije jasan razlog tematskog preklapanja onih nastavnih jedinica koje su već u izobilju prisutne u 4. modulu. Ovo se preklapanje može razumjeti jedino u kontekstu inzistiranja autora programa na tehnicističkom pristupu ljudskoj spolnosti i na samodostatnoj/samodopadnoj ideološkoj percepciji čovjeka novoga stoljeća. Zato i ovaj modul u navedenim područjima traži ozbiljnu stručnu reviziju.

Zaključak

Program zdravstvenog odgoja u školi i vrijednosti koje on promovira u nacionalnom odgojno-obrazovnom sustavu najbolje ocrtava, da ga tako nazovemo, prikriveni društveno-politički kurikulum preodgoja čitave nacije. Naime, prema nekim analitičarima, u našem je društvu prisutna transformacija sustava vrednota „od egalitarno-kolektivističkog sa sindromom egalitarizma prema individualističko-liberalističkom modelu (...) koji se odnosi na materijalnu sferu“,¹¹⁵ pri čemu se zapravo može uočiti kolektivno ponašanje nazvano „moralno samoposluživanje.“¹¹⁶ Drugi aspekt te transformacije istaknula je glavna koordinatorica Odbora za izradu kurikuluma drugog eksperimentalnog predmeta, Građanskog odgoja i obrazovanja, prof. dr. Vedrana Spajić-Vrkaš tvrdnjom da je naše društvo obilježeno snažnim „multikulturalnim etnocentrizmom“.¹¹⁷

Uvođenjem, dakle, ovakvih programa nije samo riječ o transformaciji sustava vrijednosti na materijalnom planu nego i na duhovnom, povijesnom, kulturološkom i svakom drugom jer se ide

---

školi, 30.

115 Ivan CIFRIĆ, Vrednote svjetskog ethosa u Hrvatskoj, u: *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline*, 20 (2011.) 2, 179-180.

116 *Isto*.

117 Zaključci konferencije o uvođenju Građanskog odgoja i obrazovanja, Vodice, 18. lipnja 2013., objavljeno na: <http://www.cms.hr/dokument/223>.

za stvaranjem globalizacijski osviještena pojedinca bez identiteta, sposobna živjeti u globalizacijskom društvu koje ne priznaje nikakve razlike i posebnosti. Stoga, ni kao pojedinci, punopravni građani ovoga društva, a ni kao društvo, s višestoljetnom kulturno-povijesnom i kršćanskom baštinom, ne možemo se i ne smijemo miriti s postojećim stanjem. Gledati otvorenih očiju prema budućnosti, a zamračene kolektivne i osobne memorije, značilo bi ponovno „srljati kao guske u maglu“ (S. Radić, 1918.) – u ideološku maglu u kojoj je sve dopušteno, jer svi imaju na sve pravo, i sve prihvatljivo, jer se ničemu ne vidi pravo lice i naličje nego samo konture koje privlače i mame, sada i ovdje.

U vrijeme pisanja ovoga rada školska godina 2013./2014. već je prešla svoju polovinu puta, a time i realizacija ovoga programa u osnovnim i srednjim školama. Je li kasno za neke konstruktivne prijedloge i sugestije? Za neke vjerojatno jest. No za sve one kojima je uistinu stalo do zdrava razvoja djece i mladih i do zdravog napretka ovoga društva to svakako nije. Ako ni zbog čega, onda iz dva temeljna razloga: 1. praktičnog, jer se još uvijek radi o eksperimentalnoj fazi, i 2. nacionalno-strateškog, jer se radi o diplomatskom pokušaju brisanja kolektivne povijesno-kršćanske memorije i stvaranju nove „unisex“ dizajnirane sadašnjosti i budućnosti, koja je svačija i ničija.

Ovim se radom pokušalo otvoreno progovoriti o pravom licu i naličju trenutnog eksperimentalnog programa zdravstvenog/spolnog odgoja u školi i dati neke konstruktivne smjernice koje bi mogle biti putokazom u kreiranju obveznog programa u šk. 2014./2015. godini. No valja reći da bi ipak najbolje konstruktivno rješenje bilo uvođenje izbornog programa.

HEADLINES FOR SCHOOL SEX EDUCATION: BETWEEN IMPOSED AND EXPECTED

Summary

No national school program ever caused so much aggression and totalitarian struggle among different interest lobbies, as it happened with the recently introduced program for Health/Sex school education. The article presents a detailed analysis of the program of health education in the schools before and after the decision of the Constitutional Court of the Republic of Croatia, showing the program's hidden side. The current program of sex education is set in the wider context of the existing programs of the health/sex education proposed by the association GROZD (The voice of the parents for the children) and by the Forum for the liberty of education. Both programs are critically examined.

Taking into account the differences between the current program and the scientific, cultural, ethical and religious consensus of the Croatian society, the author poses a fundamental question: is there a possibility for a compromise between the imposed and the expected, since there exists no possibility for a personal choice between two programs?

The author attempts to delineate a compromise, a pedagogic solution, proposing some program headlines, which could be applied to the current program of the sex education in the elementary and the high school. However, she stresses that the best solution would be a possibility of choice between two programs.

Key words: sex education, health education, Teen STAR program, MEMOAIDS, program headlines, curriculum, school plan and program.